

Valtion
taloudellinen
tutkimuskeskus

Muistiot 1

Vuoden 2009 kuntaliitokset
– Kuvailutietoa kunnista

Juho Aaltonen

Aki Kangasharju

Antti Moisio

Muistiot 1 huhtikuu 2009

VATT MUISTIOT

1

Vuoden 2009 kuntaliitokset – Kuvailutietoa kunnista

Juho Aaltonen
Aki Kangasharju
Antti Moisio

ISBN 978-951-561-847-4 (PDF)
ISSN 1798-0321 (PDF)

ISBN 978-951-563-678-2 (URL:<http://www.sitra.fi>)

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Government Institute for Economic Research
Arkadiankatu 7, 00100 Helsinki, Finland
Email: etunimi.sukunimi@vatt.fi

Helsinki 2009

Kansi: Niilas Nordenswan
Taitto: Nina Intonen

Yhteenveto

Tässä muistiossa tarkastellaan vuoden 2009 kuntaliitoksissa mukana olleita kuntia vuosina 1996–2007. Vertailu painottuu kuntien väestörakenteeseen, palveluiden kustannuksiin ja taloudellista tilannetta kuvaaviin indikaattoreihin. Myös kuntien palvelujen tuottavuuserot olivat selvityksen kohteena. Tuottavuuseroja tarkasteltiin niillä neljällä palvelusektorilla, joista löytyi aikaisemmin tutkittua tietoa: perusopetus, nuorten lukiokoulutus, perusterveydenhuolto ja päivähoido.

Vuoden 2009 liitoskunnat sijaitsivat suurelta osin Länsi-Suomen läänissä. Tulokset osoittavat, että vuonna 2009 kuntaliitoksia ovat tehneet lähinnä pinta-alaltaan ja asukasluvultaan pienet kunnat. Kuntaliitoskuntien ja muiden kuntien välillä ei havaittu eroja vanhusten ja lasten suhteellisissa osuuksissa. Kuntien heikko taloustilanne ei näytä olleen liitosten motiivina, sillä liitoskunnat olivat verotulojen valossa muita kuntia varakkaampia.

Liitoskuntien nettokustannukset olivat hieman alhaisemmat kuin muiden kuntien. Tämä johtuu ainakin osittain siitä, että kokonaisuutena käyttötalouden palkkamenot olivat liitoskunnissa kaikkina tarkasteluvuosina alhaisemmat.

Menoerojen vertailua kuntaliitoskuntien ja muiden kuntien välillä hankaloittivat eräät tietopohjaan ja palvelurakenteisiin liittyvät erot. Esimerkiksi opetustoimen osalta kuntaliitoskunnissa oli muita kuntia useammin vain ala-asteen opetusta. Myös oma lukio oli harvinaisempi liitoskunnissa kuin muissa kunnissa. Nämä seikat otettiin vertailuissa huomioon. Saatujen tulosten mukaan *lukiokoulutuksessa* liitoskuntien menot olivat muita kuntia alhaisemmat. *Perusopetuksessa* ei havaittu eroa kustannuksissa liitoskuntien ja muiden kuntien välillä. Toisaalta, kun tarkasteluun otettiin mukaan tuotosindikaattoreita, havaittiin, että yhdistyneiden kuntien perusopetuksen tuottavuuden taso oli vuosina 2000–2004 hivenen muita kuntia korkeampi.

Sosiaali- ja terveyssektorillakin oli kuntien välillä palvelurakenteen eroja, jotka vaikuttivat vertailun tekemiseen. Erityisesti vanhustenhuollon ja perusterveydenhuollon osalta vertailussa kiinnitettiin huomioita kuntien eroihin vanhusten laitoshoidon järjestämisessä sosiaalihuollon ja terveydenhuollon välillä. Tilastojen perusteella liitoskunnat näyttivät käyttävän muita kuntia vähemmän rahaa *perusterveydenhuollon* palveluihin. Mutta kun olosuhdetekijät ja palvelurakenne kontrolloitiin, ei tilastollisessa selvityksessä havaittu tuottavuuseroja liitoskuntien ja muiden kuntien välillä. Toisin sanoen havaittu menoero selittyi valtaosin tuotettujen palveluiden määrillä, potilaiden ikärakenteella ja muilla olosuhdetekijöillä.

Vanhusten laitoshoidossa kustannukset olivat liitoskunnissa korkeammat. Ero selittyi osittain sillä, että liitoskunnissa palvelurakenne oli poikkeuksellisen laitostaltainen. Tilastollisen mallin avulla havaittiin myös, että kunnissa, joissa pe-

rusterveidenhuollon menot olivat alhaiset, vanhusten laitoshuollon menot olivat korkeat ja päinvastoin. palvelurakenteissa oli siis tältä osin eroja, jotka selittävät erilaisen kustannusrakenteen ja ainakin osittain myös menoerot. Kun perusterveydenhuollon ja vanhusten laitoshoidon kustannukset yhdistettiin havaittiin, että liitos- ja muiden kuntien välinen ero oli tilastollisesti merkitsevä vuosina 1996 ja 2000.

Erikoissairaanhoidossa liitoskunnat käyttivät vuonna 2007 enemmän rahaa verrattuna muihin kuntiin. Muina vuosina menoerot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. *Lasten päivähoidossa* kustannukset ovat erityisesti tarkastelujakson lopulla olleet liitoskunnissa muita kuntia korkeammat, sillä päivähoidon menot ovat kasvaneet liitoskunnissa koko ajan muita kuntia nopeammin. Tosin myös lasten päivähoidossa havaitut kustannuserot selittyivät palvelurakenteessa ja olosuhdetekijöissä olevilla eroilla (mm. ikärakenteella ja osa-aikaisen päivähoidon osuudella), jotka tilastollisessa mallissa kontrolloitiin. Lasten päivähoidossa ei tämän vuoksi lopulta havaittu tuottavuuseroja liitoskuntien ja muiden kuntien välillä.

Yleishallinnon, liikenneväylien ja ns. muiden palvelujen menot olivat liitoskunnissa muita kuntia korkeammat.

Yhteenvetona palvelukustannuksia ja tuottavuuseroja koskevasta tarkastelusta voidaan sanoa, että liitoskunnat eivät merkittävästi poikenneet muista kunnista. Näin on etenkin, kun olosuhdetekijät ja palvelurakenteisiin liittyvät tekijät otettiin huomioon. Toisin sanoen liitoksiin hakeutuneet kunnat eivät ole olleet muita kuntia tehottomampia. Myöskään tulopuolella ei voida löytää yksiselitteistä vastausta siihen, miksi vuonna 2009 yhdistyneet kunnat ovat päätyneet liitoksiin.

Kuntien taloudellista tilaa kuvaavista muuttujista tuloveroprosentti oli 1990-luvun lopusta aina vuoteen 2004 asti liitoskunnissa muita kuntia alhaisempi, mutta tämän jälkeen ero on kaventunut. Liitoskuntien palveluiden valtionosuudet olivat tarkasteluperiodilla muita kuntia alhaisemmat. Verotulot ja verotettavat tulot olivat vastaavasti liitoskunnissa kaikkina vuosina korkeammat. Vuosina 2003 ja 2007 liitoskunnilla oli muita kuntia heikompi vuosikate.

Liitospäätökset selittyvät pääsääntöisesti muilla kuin palvelukustannuksiin tai taloudelliseen tilanteeseen liittyvillä tekijöillä. Näiden tekijöiden selvittäminen jää lisätutkimuksen kohteeksi. Lisäksi lähitulevaisuudessa on mielenkiintoista selvittää, kuinka nyt kuntaliitoksen tehneiden kuntien menorakenne ja tuottavuus kehittyvät liitoksen jälkeen.

Sisällys

Yhteenveto

1 Johdanto	1
2 Vuoden 2009 liitoskunnat ja niiden väestörakenne	3
2.1 Liitoskunnat	3
2.2 Väestörakenne	4
3 Kuntapalveluiden kustannukset	8
4 Kuntien taloudelliset tunnusluvut	22
5 Kuntien tuottavuus	30
Lähteet	35

1 Johdanto

Samalla kun taloustaantuma on kääntämässä kuntatalouden alijäämäiseksi, väestön ikääntyminen aiheuttaa miljardiluokan välittömän tarpeen korottaa veroja tai leikata menoja¹. Kuntien palvelurakennemuutoksella, Paras-hankkeella, pyritään vastaamaan näihin haasteisiin. Tähän saakka kuntien palvelurakenteen kehittämishankkeissa suurimman huomion ovat saaneet kuntien yhdistymiset.

Kuntaliitokset avaavat monia mahdollisuuksia parantaa kuntatalouden kustannustehokkuutta². Pienimpien kuntien liitokset eheyttävät kuntarakennetta, mikä edistää mittakaavaetujen hyväksikäyttöä. Kuntien valtionosuuksilla tehtävän tasauksen tarvetta olisi mahdollista vähentää, jos liitosten myötä kuntakartalta poistuisi taloudellisia kriisikuntia. Suuremmissa kunnissa on paremmat resurssit seurata tuottavuuden kehitystä ja etsiä strategisella ja johdonmukaisella otteella tuottavuutta parantavia toimenpiteitä. Kun kuntia on vähemmän, myös kuntien välinen koordinointi toimintojen tehostamiseksi, hyvien käytänteiden levittämiseksi ja yhteistyön järjestämiseksi on helpompi organisoida.

Suurten kuntien on helpompi selvittää esimerkiksi harvinaisten mutta kalliiden sairauksien hoidon kustannuksista. Kuntaliitokset vähentävät kuntien hallintomenoja ainakin pidemmällä aikavälillä (Moisio ja Uusitalo 2003). Suurissa kunnissa työtehtävät voidaan jakaa erikoisosaajille helpommin kuin pienissä kunnissa, joissa henkilökunta ei välttämättä pysty samalla tavalla erikoistumaan. Suuremman kunnan johtaminen voi myös houkutella osaavampaa henkilökuntaa tehtävien suuremman laajuuden ja työn arvostuksen vuoksi. Suurissa kunnissa on helpompi panostaa kilpailutuksen asianmukaiseen resursointiin ja tilaajan suurempi koko lisää myös neuvotteluvoimaa. Pääkaupunkiseudun ongelmat osoittavat, kuinka liikenne, asuminen, kaavoitus ja muu maankäyttö on helpompi suunnitella ja järjestää kunnan sisällä kuin kuntien välisenä yhteistyönä.

Vaikka suurempi kuntakoko nostaa kustannustehokkuutta, tutkimus kuitenkin osoittaa, että kuntakoolla ei ole yksiselitteistä vaikutusta palveluiden yksikkökustannuksiin (Luoma ja Moisio 2005, Loikkanen ja Susiluoto 2005). Yksi syy on, se, että peruspalvelujen järjestäminen on tarjontavetoista ja kuntien taloudelliset mahdollisuudet ja arvovalinnat määräävät voimakkaasti palvelujen järjestämiseen käytetyt resurssit. Pääosin verorahoitteisesta toiminnasta puuttuu kannusteita kustannusvaikuttavalle toiminnalle. Toinen syy on se, että kunnat ovat ikään kuin useilla palvelualoilla toimialoilla toimivia konserneja, joiden toimintojen optimaalinen väestöpohja vaihtelee palveluittain. Esimerkiksi päivähoidossa kuntakoolla ja yksikkökustannuksilla ei havaittu yhteyttä (Kangasharju ja Aaltonen

¹ Muun muassa Valtioneuvoston kanslia (2009) on arvioinut kestävyysvajeen suuruutta.

² Kangasharju (2008a ja 2008b) määrittelee kustannustehokkuuden ja muut kunnallisten palvelujen tuotantoprosessin termit.

2006). Sen sijaan perusterveydenhuollossa väestöpohjalla havaittiin olevan kustannuksia laskeva vaikutus 25 000:een (Aaltonen 2006) ja perusopetuksessa noin 24 000–37 000 asukkaaseen asti (Aaltonen ym. 2006). Terveyskeskuskuntayhtymien purkautuminen lisää kuntien terveysmenoja 5–8 prosenttia, joten kuntien välinen yhteistyö on ollut kannattavaa taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna (Luoma ym. 2007). Erikoissairaanhoidon mittakaavaedut ovat kansainvälisten tulosten mukaan monelta osin ristiriitaisia, mutta alustavat suomalaiset tulokset antavat viitteitä siitä, että erikoisalan/tulosyksikön tasolla olisi suurtuotannon etuja. Alustavien tulosten mukaan yksikkökustannukset olivat suurten erikoisalojen tasolla pienimmillään n. 9 000–10 000 hoitojaksoa per vuosi tuottavissa yksiköissä (Linna 2008). Samanlaisten toimintojen yhdistämisellä (horisontaalisella integraatiolla) saavutettavissa olevat tehokkuushyödyt ovat paljon pienemmät kuin eri tasojen, esimerkiksi perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon, yhdistämisellä (vertikaalisella integraatiolla).

Kuntaliitoksilla voi olla myös epäsuotuisia vaikutuksia. Joissakin palveluissa, kuten useissa erikoissairaanhoidon toimenpiteissä, mittakaavatuotot ovat ilmeisiä, mutta joissakin muissa, kuten päivähoidossa, mittakaavasta voi olla jopa haittaa. Siksi suuri kuntakoko ei ole itseisarvo, vaan optimaalista kokoa on pohdittava palveluittain. Lisäksi pienten kuntien eduksi on laskettu usein paikallisuudesta seuraava lähidemokratian toteutuminen sekä asiakaslähtöisempi ja joustavampi palvelumalli. Mm. Borgen ja Rattsøn (1993) Norjaa koskevan tutkimuksen mukaan pienissä kunnissa toiminta on muutostilanteissa joustavampaa kuin suurissa kaupungeissa. Vastaavanlaisia tuloksia on saatu myös muissa tutkimuksissa (Holtz-Eakin ja Rosen, 1991; Bergström, Dahlberg ja Johansson, 1998).

Tässä työssä tarkastellaan aikasarjakuvioiden ja tilastollisten testien avulla, miten 2009 alussa kuntaliitoksen tehneet kunnat erosivat muista kunnista. Tarkasteltavat asiat on jaoteltu kolmeen luokkaan: Väestörakenteelliset tekijät, kuntien taloudellinen tilanne sekä eri palveluiden nettomenot. Ahvenanmaan kunnat jätettiin tarkastelun ulkopuolelle niiden erityisaseman vuoksi.

Selvitys on tehty Suomen itsenäisyyden juhlarahaston, Sitran, tilauksesta ja sitä on tarkoitettu tulevana vuosina jatkaa, kun tilastotietoa kertyy kuntaliitosten jälkeiseltä ajalta.

2 Vuoden 2009 liitoskunnat ja niiden väestörakenne

2.1 Liitoskunnat

Vuoden 2009 alusta astuu voimaan 32 kuntaliitosta, joiden seurauksena Suomessa on 67 kuntaa vähemmän. Yhteensä kuntaliitos kosketi 99 kuntaa. Kuntaliitosten myötä Suomen kuntien lukumäärä on 348 (415 vuonna 2008). Liitoskunnat ja niistä muodostettavat uudet kunnat on lueteltu alla olevassa taulukossa.

Taulukko 1. Vuoden 2009 liitoskunnat

Liitoskunnat	Uuden tai laajentuvan kunnan nimi	Liitoskunnat	Uuden tai laajentuvan kunnan nimi
Alajärvi, Lehtimäki	Alajärvi	Parainen, Houtskari, Iniö, Korppoo, Nauvo	Länsi-Turunmaa
Eura, Kiukainen	Eura	Masku, Lemu, Askainen	Masku
Huittinen, Vampula	Huittinen	Mänttä, Vilppula	Mänttä-Vilppula
Hämeenlinna, Hauho, Kalvola, Lammi, Renko, Tuulos	Hämeenlinna	Naantali, Rymättylä, Merimasku, Velkua	Naantali
Joensuu, Eno, Pyhäselkä	Joensuu	Oulu, Ylikiiminki	Oulu
Jyväskylä, Jyväskylän mlk, Korpilahti	Jyväskylä	Pöytyä, Yläne	Pöytyä
Jämsä, Jämsänkoski	Jämsä	Tammisaari, Karjaa, Pohja	Raasepori
Kaarina, Piikkiö	Kaarina	Rauma, Lappi	Rauma
Kauhava, Alahärmä, Ylihärmä, Kortesjärvi	Kauhava	Rusko, Vahto	Rusko
Kemiö, Dragsfjärd, Västanfjärd	Kemiönsaari	Saarijärvi, Pylkönmäki	Saarijärvi
		Salo, Halikko, Kiikala, Kisko, Kuusjoki,	Salo
		Muurla, Perniö, Pertteli, Suomensjärvi, Särkisalo	
Kokkola, Lohtaja, Ullava, Kälviä	Kokkola	Vammala, Äetsä, Mouhijärvi	Sastamala
Kouvola, Anjalankoski, Kuusankoski, Valkeala, Jaala, Elimäki	Kouvola	Savonlinna, Savonranta	Savonlinna
Kurikka, Jurva	Kurikka	Seinäjoki, Nurmo, Ylistaro, Kestilä, Piippola, Pulkkala, Rantsila	Seinäjoki
Lappeenranta, Joutseno	Lappeenranta		Siikalatva
Lohja, Sammatti	Lohja	Ylöjärvi, Kuru	Ylöjärvi
Loimaa, Alastaro, Mellilä	Loimaa		

Kuviosta 1 nähdään, että kuntien määrä väheni eniten Länsi-Suomen läänissä, jossa kuntien määrä laski 188:sta 142:een. Länsi-Suomen läänissä kuntien lukumäärä oli muihin lääneihin verrattuna suuri. Noin 45 prosenttia Suomen kunnista sijaitsi Länsi-Suomen läänissä, vaikka läänin väestö muodostaa vain noin kolmanneksen Suomen väestöpohjasta.

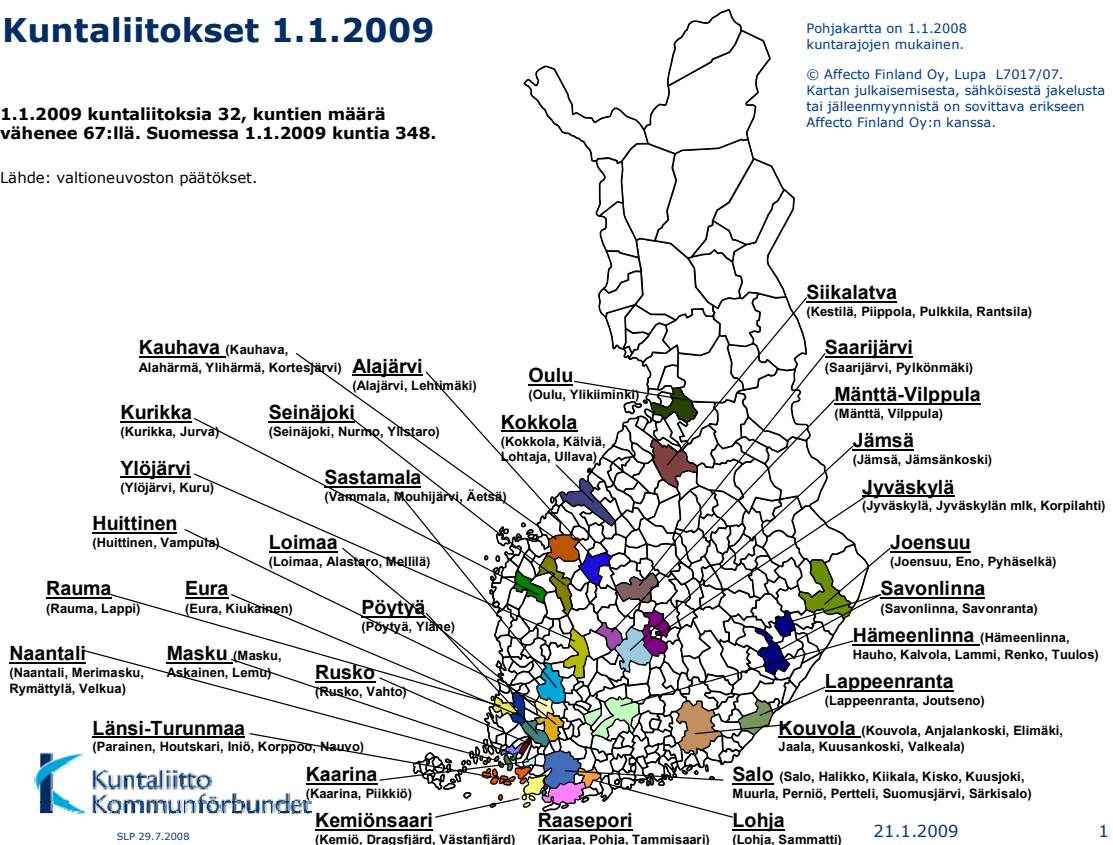
Etelä-Suomen läänissä kuntien määrä väheni 14 kunnalla. Sen sijaan Itä-Suomen ja Oulun lääneissä kuntaliitosten myötä kuntien määrä väheni vain muutamalla kunnalla. Lapin läänissä ja Ahvenanmaalla kuntaliitoksia ei vuonna 2009 tehty yhtään.

Kuvio 1. Kuntaliitokset 1.1.2009

Kuntaliitokset 1.1.2009

1.1.2009 kuntaliitoksia 32, kuntien määrä vähenee 67:llä. Suomessa 1.1.2009 kuntia 348.

Lähde: valtioneuvoston päätökset.

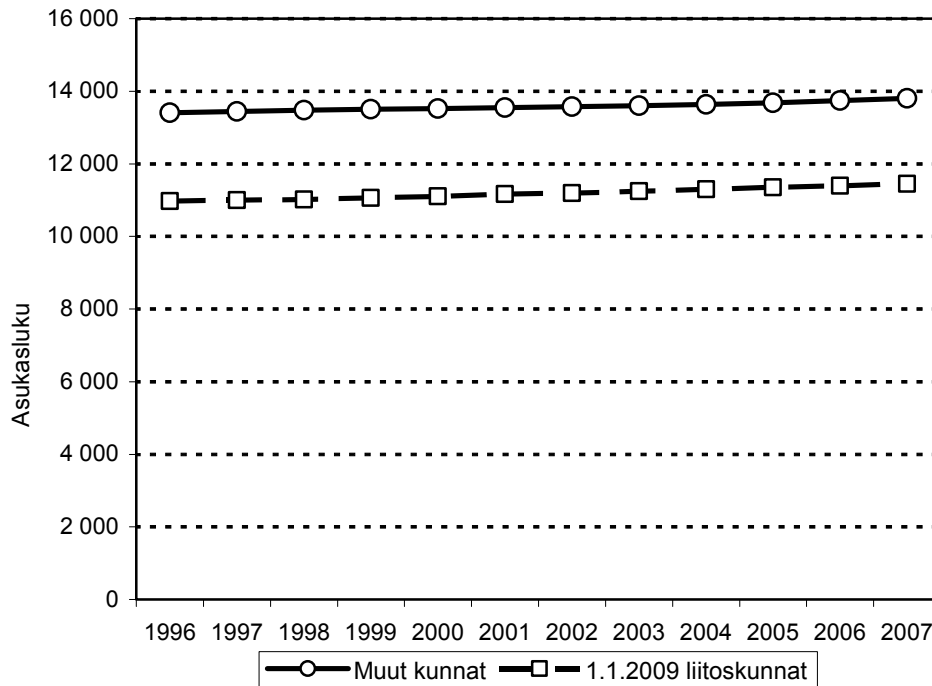

2.2 Väestörakenne

Tarkasteltavina olleiden vuoden 2009 alusta liittyneiden kuntien väestöpohja oli vuonna 2007 noin 1,1 miljoonaa eli yli viidennes Suomen kansalaisista. Liitoskunnat olivat keskimäärin hieman muita kuntia pienempiä (Kuvio 2), sillä niiden keskimääräinen väestöpohja oli 11 400 asukasta vuonna 2007 ja vastaavasti muiden kuntien keskimääräinen väestöpohja oli 13 800. Asukasluvun mediaani oli molemmissa luokissa keskiarvoa selvästi alhaisempi (liitoskunnat: 4 700 ja muut

kunnat: 5 400 asukasta). T-testin mukaan kuntaliitoskuntien ja muiden kuntien välinen ero ei kuitenkaan ollut yhtenäkkään tarkasteltavana vuonna tilastollisesti merkitsevä.

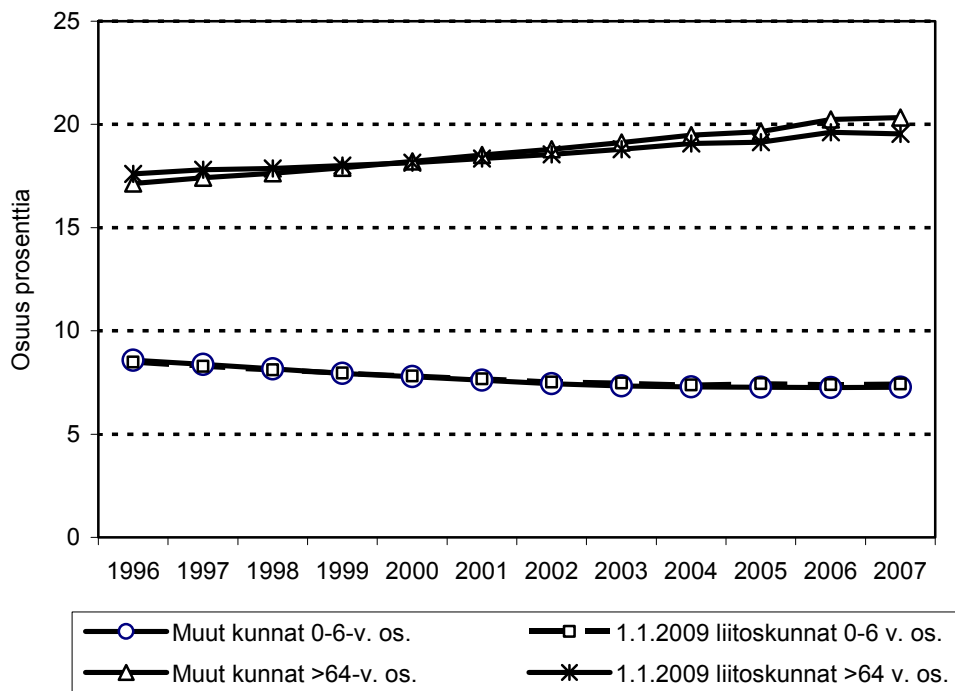
Kuvio 2. Kuntien keskimääräinen väkiluku

Liitoskuntien väestö kasvoi vuosina 1996–2007 suhteellisesti hieman muita kuntia enemmän (4,4 prosenttia vs. 3,0 prosenttia). Liitoskunnista 60 prosentilla väestömäärä laski tarkasteluperiodilla kun vastaavasti muista kunnista 72 prosentilla väkiluku laski. Liitoskunnat olivat pinta-alaltaan pienempiä kuin muut kunnat (liitoskuntien keskimääräinen pinta-ala vuonna 2007 oli 350 km² kun vastaavasti muiden kuntien pinta-ala oli 892 km²). Aukastiheys ei t-testin mukaan eronnut kuntaryhmien välillä (liitoskunnat keskimääräinen aukastiheys vuonna 2007 oli 54,2 km² ja muiden kuntien 57,9 km²).

Väestön ikärakenteessa ei ollut merkittäviä eroja liitoskuntien ja muiden kuntien välillä (kuvio 3). Molemmissa ryhmissä lasten osuus on laskenut noin prosenttiyksikön 1990-luvun puolivälistä, mutta viime vuosina osuus on pysynyt lähes muuttumattomana, noin seitsemässä prosentissa. Eläkeikäisten määrä on kasvanut sekä liitoskunnissa että muissa kunnissa, mutta muissa kunnissa muutos on ollut hieman nopeampaa (17 prosentista yli 20 prosenttiin).

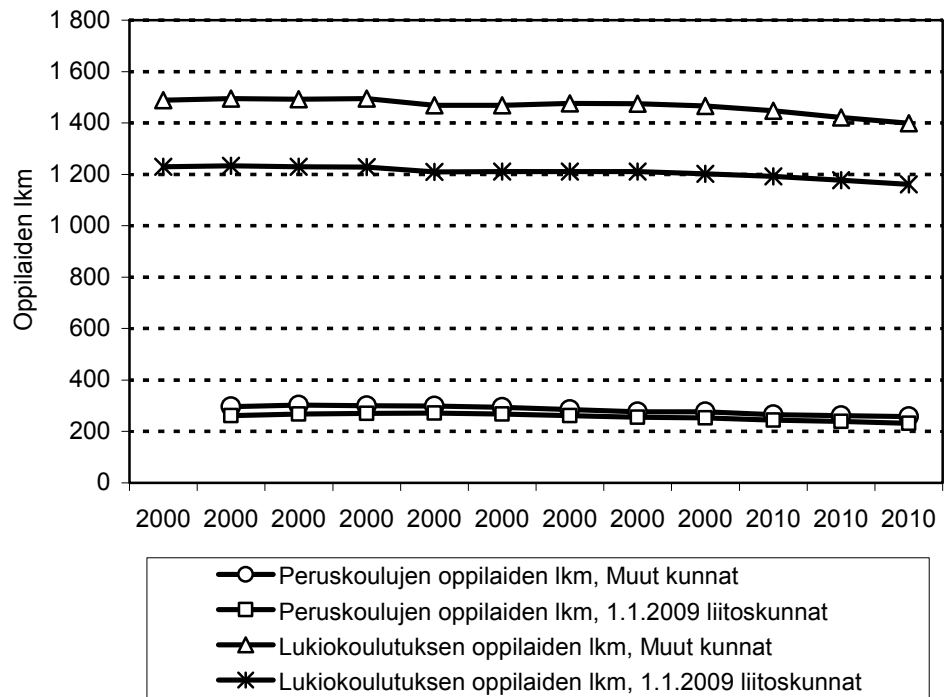
Kuvio 3. 0–6-vuotiaiden ja >64-vuotiaiden ikäluokkien suhteelliset osuudet

Kuntaryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja perusopetuksen oppilaiden määrissä (kuvio 4). Kuntaryhmät erosivat siten, että liitoskunnista lähes neljänneksessä ei ollut omaa yläastetta, kun vastaavasti muista kunnista tilanne oli tämä vain vajaassa kymmenessä prosentista kuntia. Lukioden osalta muissa kuin liitoskunnissa oli keskimäärin yli 200 oppilasta enemmän. Vain vähän yli puolessa liitoskunnista oli oma lukio vuonna 2005, kun noin kolmessa neljästä muista kuin liitoskunnista oli oma lukio. Kuntaryhmien palvelurakenne ei siis ole tässä tapauksessa vertailukelpoinen. Tämän vuoksi lukiokustannuksia koskeva vertailu tehtiin siten, että aineistosta poistettiin kunnat, joissa ei tarkasteluvuosina ollut omaa lukiota. Näin tarkasteltaessa liitoskunnissa oli keskimäärin hieman enemmän lukiokoulutuksen oppilaita. Vuonna 2007 liitoskunnissa oli keskimäärin 440 lukiokoulutuksen oppilasta ja vastaavasti muissa kunnissa 370 oppilasta. Ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Oppilasmäärät ovat kautta linjan hieman vähentyneet koko 2000-luvun johtuen nuorten ikäluokkien pienenemisestä. Liitoskunnissa peruskoulutuksen oppilaiden määrä väheni vuosina 2003–2007 hieman yli neljä prosenttia ja vastaavasti muissa kuin liitoskunnissa noin viisi prosenttia. Lukiokoulutuksessa oppilasmäärät vähenivät voimakkaammin liitoskunnissa, joissa oppilasmäärä väheni keskimäärin noin yhdeksän prosenttia vuosina 2003–2007. Muissa kunnissa oppilasmäärä väheni hieman alle viisi prosenttia.

Kuvio 4. Oman perus- ja lukiokoulutuksen oppilaiden lukumäärä

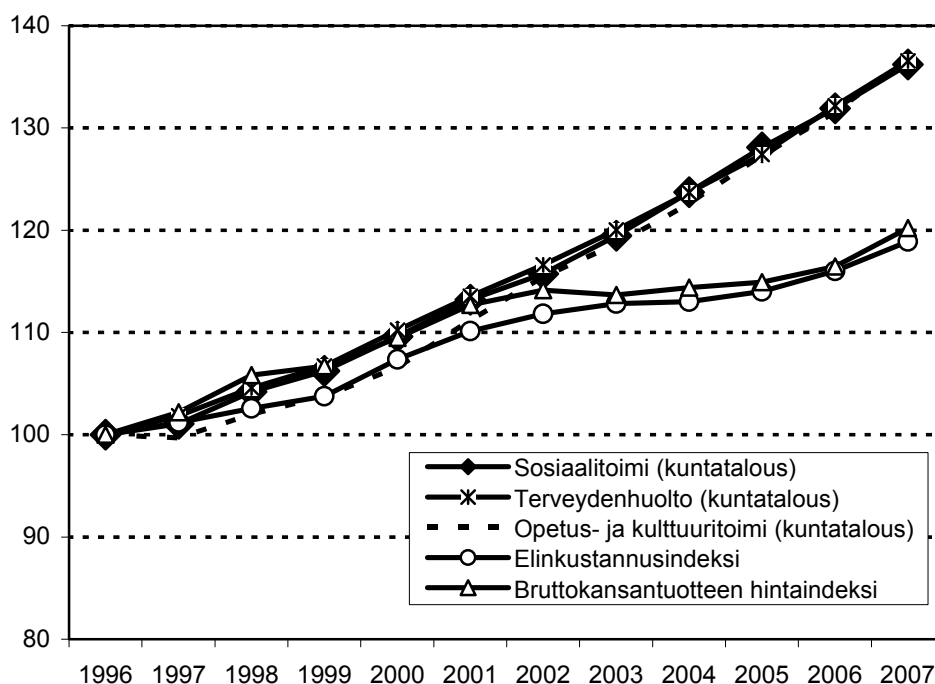

3 Kuntapalveluiden kustannukset

Tässä luvussa tarkastellaan eri palveluiden järjestämisestä koituneita asukas- tai oppilaskohtaisia menoja. Menomuuttujina käytetään nimellisiä nettokustannuksia (nettokustannukset = käyttökustannukset – käyttötuotot). Yleinen havainto on, että kaikkien menot ovat huomattavasti kasvaneet. Nimellisissä sarjoissa menojen kasvu aiheutuu osittain yleisestä hintojen noususta, inflaatiosta. Sen lisäksi kuntien menot voivat nousta kahta kautta. Yhtäältä menot nousevat, jos kuntien käyttämien panosten, pääasiassa työvoimakustannukset, nousevat yleistä hintatasoa nopeammin. Toisaalta menot nousevat, jos kunnat käyttävät panoksia entistä enemmän.

Kuntien käyttämien panosten hinnannousu on ollut tarkasteluajanjaksolla yleistä hintakehitystä (elinkustannusindeksin muutosta) nopeampaa (Kuvio 5). Se on ollut myös koko kansantalouden hintakehitystä (bruttokansantuotteen hintaindeksiä) nopeampaa. Vaikka osa hintaindeksien kehityseroista johtuu eri indeksien laskukaavojen muutoksista, yleinen tulos on kuitenkin se, että kuntapalvelujen tuotantohinnat ovat nousseet muuta taloutta nopeammin.

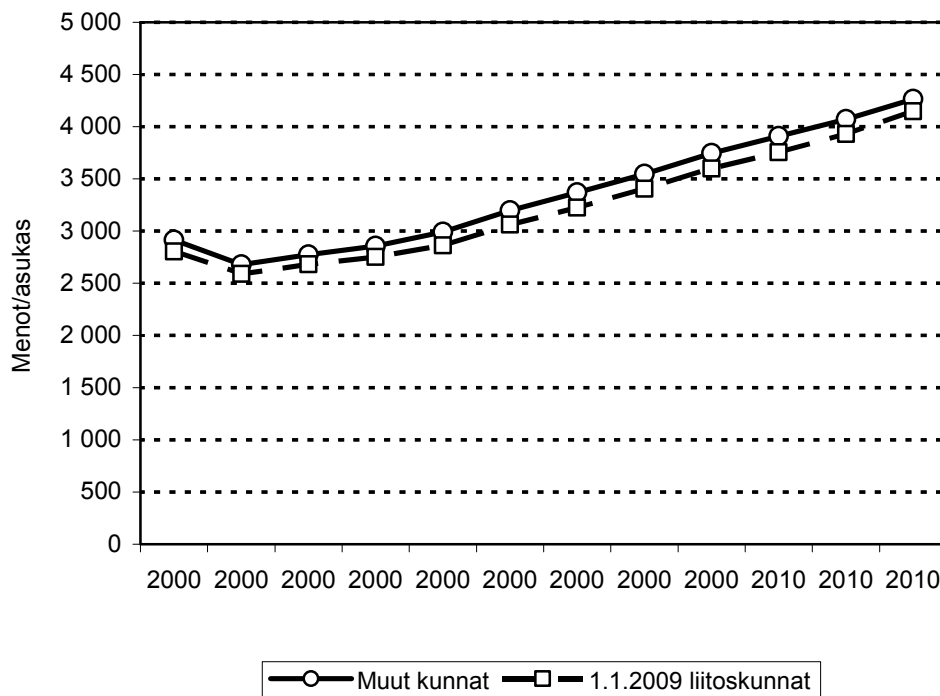
Kuvio 5. Hintaindeksejä

Tulosten mukaan liitoskunnissa oli koko periodilla tilastollisesti merkitsevästi ($p < 0,05$) alhaisemmat kokonaisnettokustannukset, vaikkakaan euromääräisesti ero ei ollut kovin suuri (kuviot 6). Luokkien välinen ero on pysynyt suhteellisen vakana, sillä ero on ollut viimeisen viiden tarkasteluvuoden aikana 116–152

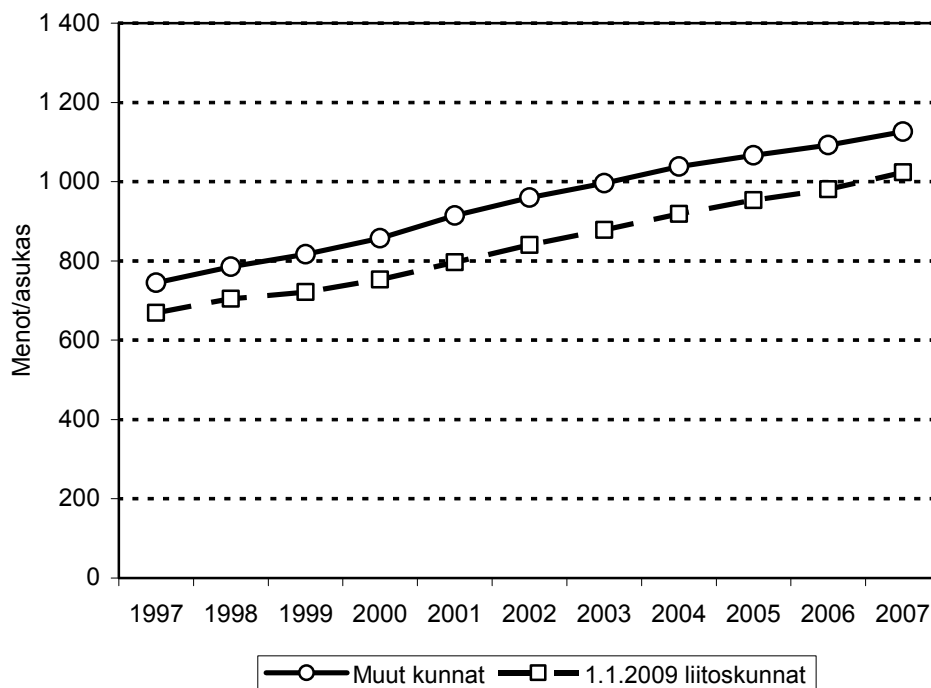
euroa. Tämä johtuu osittain siitä, että kokonaisuutena käyttötalouden palkat olivat liitoskunnissa kaikkina tarkasteluvuosina alhaisemmat ($p < 0,05$). Ero on pysynyt viimeisen viiden vuoden ajan noin 200 eurossa. Seuraavaksi tarkastellaan nettokustannusten eroja palvelusektoreittain.

Kuvio 6. *Nettokustannukset/asukas (pl. liiketoiminta)*

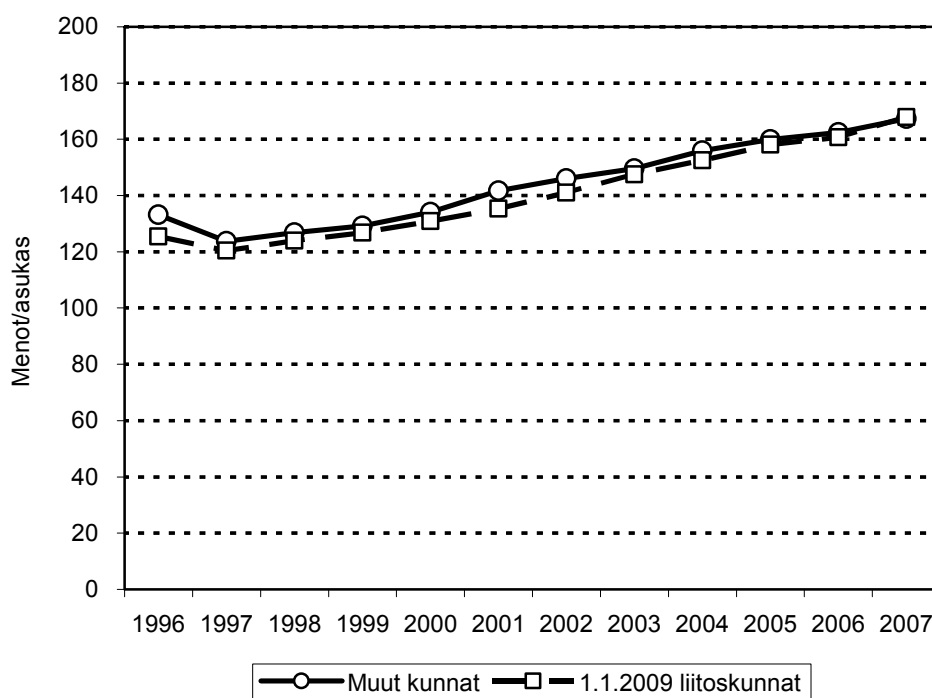
Opetus- ja kulttuuritoimen menot olivat liitoskunnissa kaikkina vuosina alhaisemmat kuin muissa kunnissa keskimäärin (kuvio 7). Ero oli t-testien perusteella tilastollisesti merkitsevä kaikkina vuosina ($p < 0,05$). Menoero on pysynyt lähes saman koko periodin lukuun ottamatta viimeistä viittä vuotta, jonka aikana asukaskohtainen ero on supistunut 118 eurosta 102 euroon.

Kuvio 7. Opetus- ja kulttuuritoimen menot/asukas

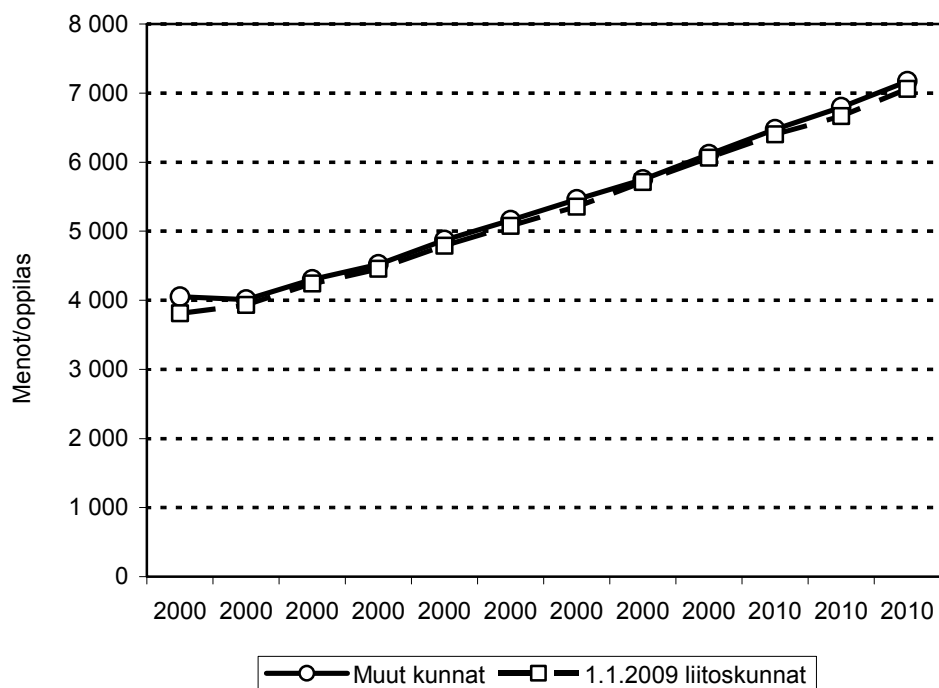
Kulttuuritoimen nettokustannukset eivät tarkasteluperiodilla juurikaan eronneet kuntaryhmien välillä (molemmissa kulttuuritoimen menot olivat vajaat 170 euroa asukasta kohden). Toisin sanoen liitoskuntien ja muiden kuntien välillä olevat erot johtuvat ennen muuta opetuskustannuksissa eroista (kuvio 8).

Kuvio 8. Kulttuuritoimen menot/asukas

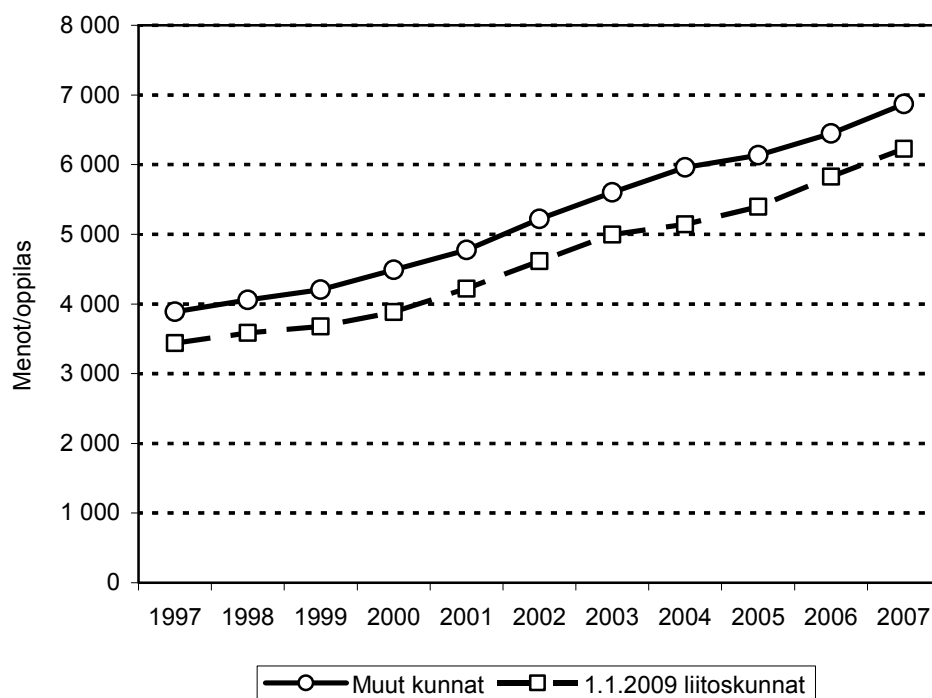
Kuviosta 9 nähdään, että myöskään perusopetuksen oppilaskohtaisissa menoissa ei eroja löytynyt kuntaryhmien välillä. Tarkasteluvuodesta riippumatta perusopetuksen asukaskohtaiset menot olivat liitoskunnissa lähes samat kuin muissa kunnissa, noin 7000 euroa/oppilas. Vertailua koskeva tulos ei muuttunut, kun aineistosta jätettiin pois ne kunnat, jotka järjestivät itse vain ala-asteen opetusta.

Kuvio 9. Omien peruskoulujen menot/oppilas

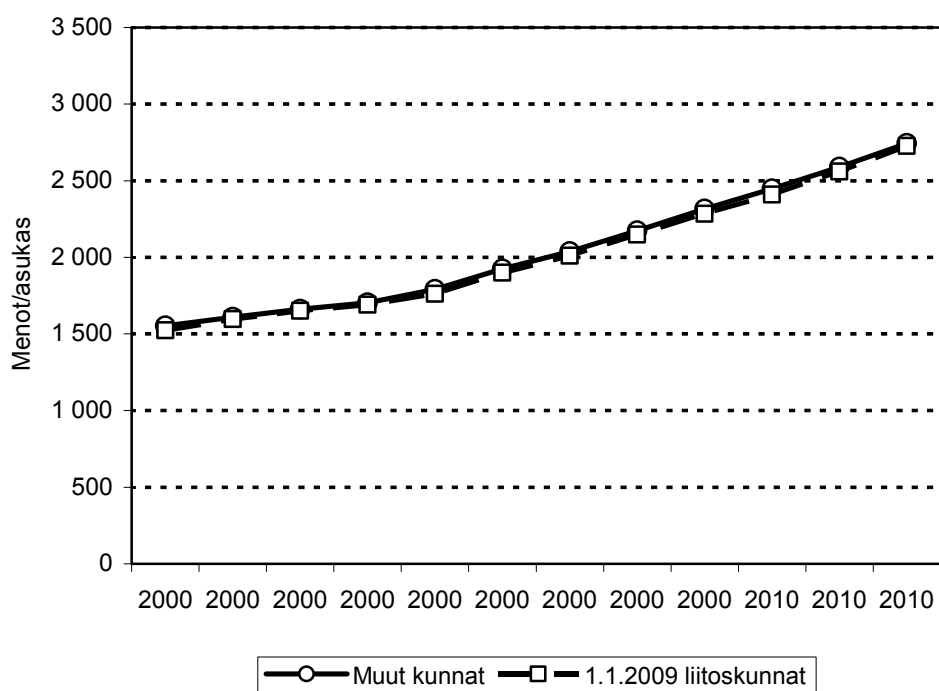
Lukiokoulutuksen osalta luokkien väliset erot olivat t-testien perusteella tilastollisesti merkitseviä ($p < 0,05$) kaikkina tarkasteluvuosi. Liitoskunnissa lukiokoulutuksen oppilaskohtaiset kustannukset ovat viimeisten vuosien aikana olleet keskimäärin yli 500 euroa alhaisemmat. Palvelurakenne kuitenkin eroaa luokkien välillä, sillä liitoskunnissa on muita kuntia harvemmin omaa lukiota: vain noin puolet liitoskunnista on viimeisten vuosien aikana järjestänyt omaa lukiokoulutusta. Tämän vuoksi aineistosta poistettiin ne kunnat, joissa ei ollut omaa lukiota jonka jälkeen t-testi suoritettiin uudestaan. Saatu tulos ei tästä huolimatta kuitenkaan muuttunut.

Kuvio 10. Omien lukiokoulutuksen menot/oppilas

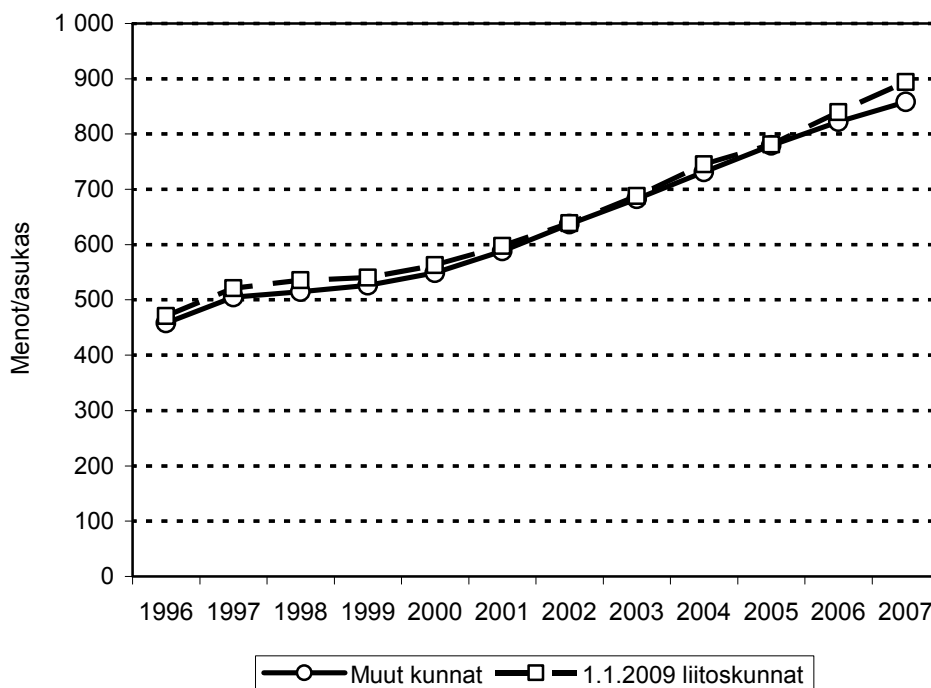
Sosiaali- ja terveydenhuollossa menot eivät eronneet kuntaryhmien välillä (kuvio 11) ja kustannusten nousu oli molemmissa ryhmissä yhtä nopeaa. Tulos ei ole yllätys, olivathan kuntaryhmien väliset erot väestörakenteessa ja sen kehityksessä hyvin marginaalisia.

Kuvio 11. Sosiaali- ja terveydenhuollon menot/asukas

Erikoissairaanhoidossa liitoskuntien keskimääräiset asukaskohtaiset menot olivat 36 euroa muita kuntia korkeammat vuonna 2007. Ero oli tilastollisesti merkitsevä ($p<0,05$). Muina vuosina eroja ei testien mukaan ollut. Menot siis näyttävät nousseen aivan viimeisten vuosien aikana liitoskunnissa hieman muita kuntia nopeammin.

Kuvio 12. Erikoissairaanhoidon menot/asukas

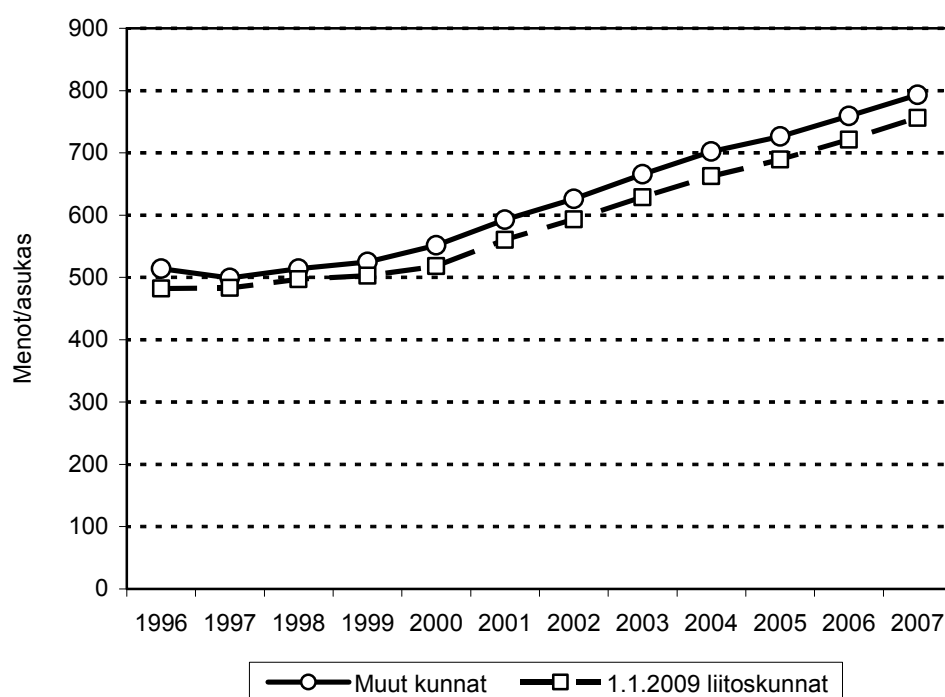
Perusterveydenhuollossa kuntaryhmien väliset erot ovat suuremmat ja erot tilastollisesti merkitseviä. Esimerkiksi vuonna 2007 liitoskuntien keskimääräiset asukaskohtaiset menot olivat noin 80 euroa alhaisemmat. Ero on pysynyt viimeisen viiden vuoden aikana muuttumattomana.

Vanhusten laitoshuollossa liitoskunnat ovat vastaavasti käyttäneet enemmän rahaa kuin muut kunnat. Ero oli tilastollisesti merkitsevä kaikkina vuosina ($p<0,05$). Viimeisten vuosien aikana ero on jopa hieman kasvanut ja vuonna 2007 ero oli asukasta kohden 44 euroa. Tulos on siis päinvastainen kuin perusterveydenhuollossa. Edellinen tulos selittyy osittain sillä, että vanhusten laitoshuollon kustannuksia ei ollut lainkaan noin 20 prosentilla kunnista vuonna 2007 kunnissa, joita liitokset eivät koskettaneet. Vastaavasti liitoskunnista noin 13 prosentilla ei ollut vanhusten laitoshuollon kustannuksia eli näissä kunnissa vanhusten laitoshoidon järjestettiin muuta useammin terveyskeskusten vuodeosastoilla. Vanhusten laitoshuolto oli siis hieman yleisempää liitoskunnissa.

Koska palvelurakenne eroaa luokkien välillä aineistosta poistettiin ne kunnat, joissa ei ollut vanhusten laitoshuollon kustannuksia. Tämän jälkeen t-testit suoritettiin uudestaan. Luokkien välinen ero kaventui hieman ja vuonna 2007 liitoskuntien vanhustenhuollon menot olivat 236 euroa ja muiden kuntien 203 euroa. Luokkien välinen ero oli tilastollisesti merkitsevä ainoastaan vuosina 1997–1998 ja 2006–2007.

Kun perusterveydenhuollon ja vanhusten laitoshoidon kustannukset yhdistettiin havaittiin, että liitos- ja muiden kuntien välinen ero oli tilastollisesti merkitsevä vuosina 1996 ja 2000 (Kuvio 13).

Kuvio 13. Perusterveydenhuollon ja vanhusten laitoshoidon nettokustannukset

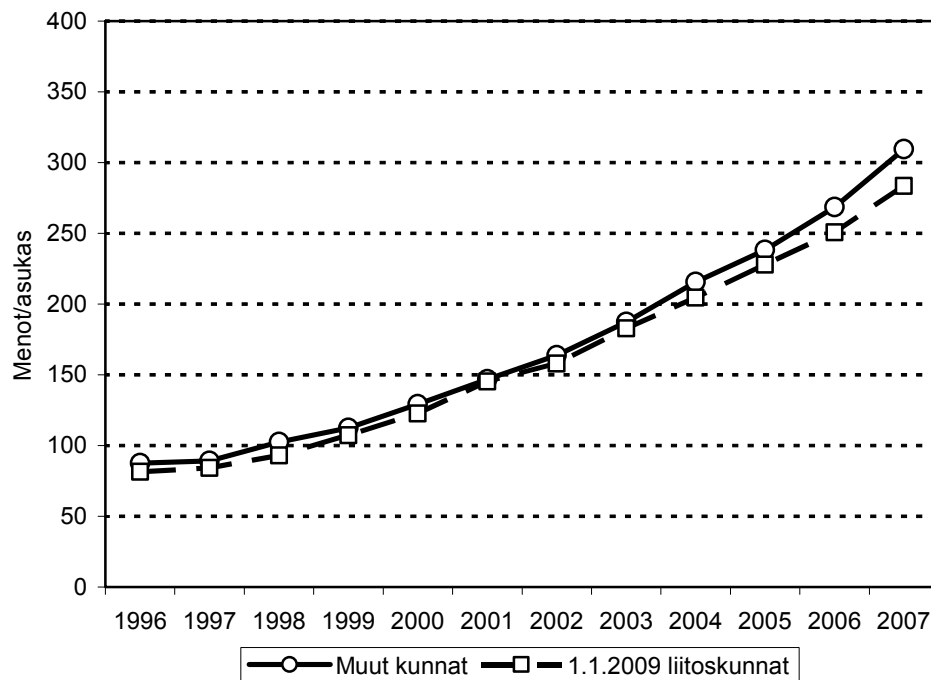

Regressiomallin avulla testattiin, selittyvätkö liitoskuntien alhaiset perusterveydenhuollon menot keskimääräistä korkeammilla vanhustenhuollon menoilla. Mallissa kontrolloitiin myös muut vanhusten ja vammaishuollon huollon menot, vanhusten osuus väestöstä (yli 64-vuotiaiden osuus) sekä aikatrendi. Kuntaluokkien välisiä eroja testattiin erillisellä kuntaliitos dummy-muuttujalla. Tulosten mukaan liitoskuntien perusterveydenhuollon kustannukset olivat muita kuntia alhaisemmat, vaikka edellä mainitut muuttujat kontrolloitiin. Vanhustenhuollon menoilla oli negatiivinen vaikutus perusterveydenhuollon menoihin. Keskimäärin niissä kunnissa, joissa perusterveydenhuollon menot olivat alhaiset, vanhustenhuollon menot olivat korkeat ja päinvastoin. Mallista selvisi myös, että vanhusten osuuden kasvaessa perusterveydenhuollon menot kasvoivat. Vastaavasti muiden

vanhusten ja vammaispalveluiden menoilla ja perusterveydenhuollon menoilla ei havaittu yhteyttä.

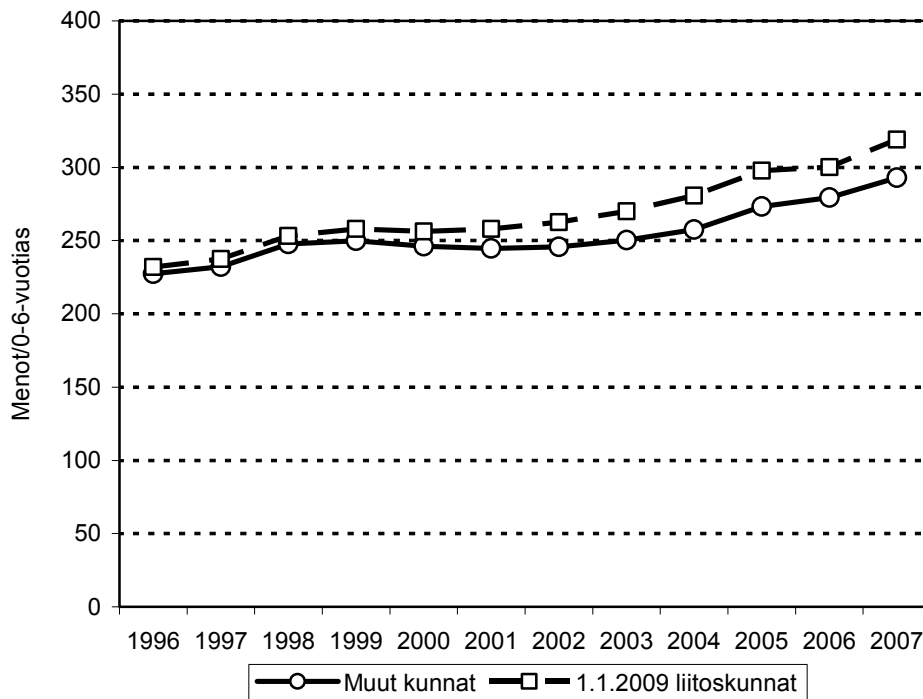
Muissa vanhusten ja vammaispalvelumenoissa ei ryhmien välillä ollut merkittävää eroa (kuvio 14), vaikkakin vuonna 2007 liitoskunnissa käytettiin asukasta kohden noin 25 euroa vähemmän rahaa. Näiden menojen kasvuvauhti on molemmissa kuntaryhmissä ollut hyvin nopeaa.

Kuvio 14. Muut vanhusten ja vammaisten palvelut menot/asukas

Lasten päivähoidossa liitoskuntien menot ovat nousseet 2000-luvulla muita kuntia nopeammin (kuvio x). Luokkien välinen ero oli tilastollisesti merkitsevä vuosina 2002–2007 ($p < 0,05$). Vuonna 2007 liitoskunnat käyttivät 26 euroa enemmän lasta kohden.

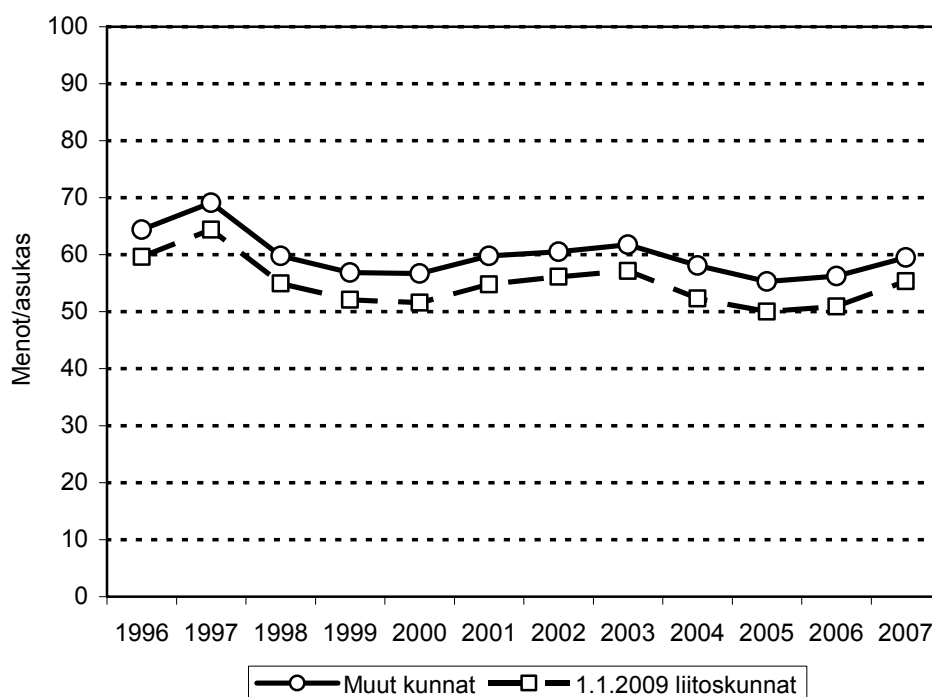
Kuvio 15. Lasten päivähoidon menot/0–6-vuotiaat

Kangasharjun ja Aaltosen (2006) mukaan päivähoidon järjestelmä- ja olosuhde-eroja kuvaavat muuttujat selittivät 37 % kuntien välisistä eroista kunnallisen päivähoiton yksikkökustannuksissa. Osapäivähoito vei resursseja enemmän kuin puolet kokopäivähoitoon verrattuna, koska osapäivähoito kestää yli puolet kokopäiväisestä hoitopäivästä. Perhepäivähoito oli vähän päiväkotihoidtoa halvempaa. 0–2-vuotiaiden yksikkökustannukset ovat vanhempia lapsia suuremmat. Suuria skaalaetuja päivähoidossa ei näytä olleen. Kustannukset nousivat vain hieman kunnan koon kasvaessa, joten päivähoidossa pieni on kaunista, joskin havainnon tilastollinen selitysvoima on hataraa. Tuotos-, panoshinta- ja skaalamuuttujien lisäksi löytyi useita muita muuttujia, jotka selittävät yksikkökustannuksia. Esimerkiksi kunnallisen hoidon ulkopuolella hoidettujen lasten (joko kotona tai yksityisessä hoidossa olevat lapset) kustannus kunnalle on luonnollisesti paljon alhaisempi kuin kunnallisessa hoidossa olevien lasten kustannus. Kunnallisen hoidon ulkopuolella olevat lapset kuitenkin hieman kasvattavat hoidossa olevista lapsista syntyviä kustannuksia, mikä voi johtua siitä, että yksityiset päiväkodit voivat jonkin verran valikoida hoitoon tulevia lapsia. Vapaaehtoisten kuntalisien maksaminen lisäsi yksikkökustannuksia. Esiopetusmenot pienensivät yksikkömenoja selvästi. Myös esiopetuksen järjestäminen sosiaalitoimessa (eikä opetus- toimessa) pienensi päivähoitomenoja. Näyttääkin siltä, että kunnat merkitsevät osan päivähoiton kustannuksista esiopetukseen, mikäli esiopetus kuuluu sosiaalitoimeen. Myös kuntien yleisemmät olosuhteet vaikuttivat selvästi yksikkökustannuksiin.

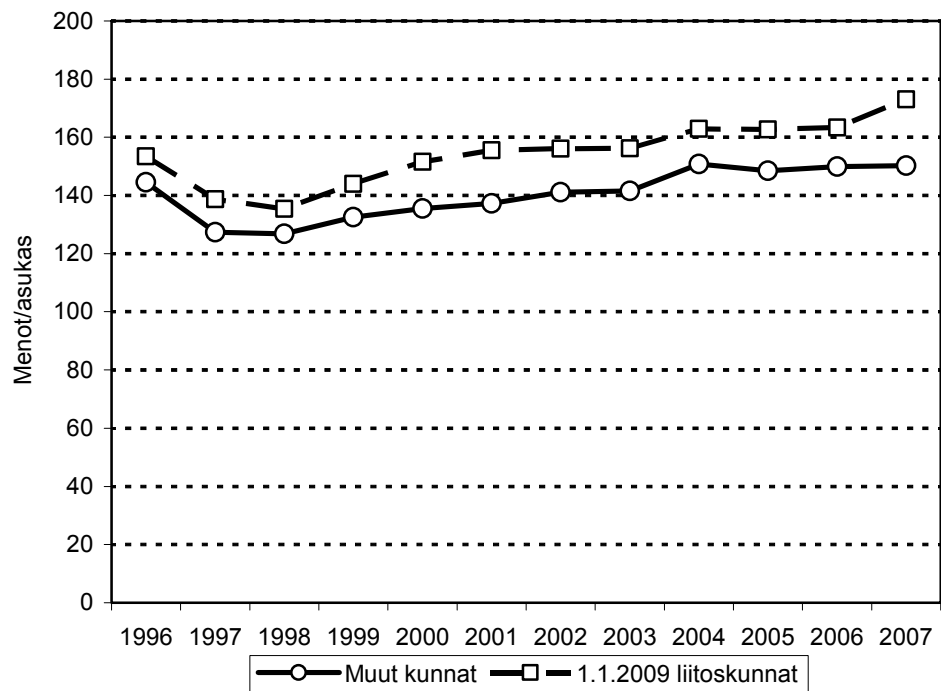
Toimeentulotuen osalta luokkien väliset erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, vaikkakin muissa kuin liitoskunnissa keskimääräiset menot olivat koko tarkasteluperiodin ajan noin 10 euroa korkeammat (kuvio 16).

Kuvio 16. Toimeentulotuki menot/asukas

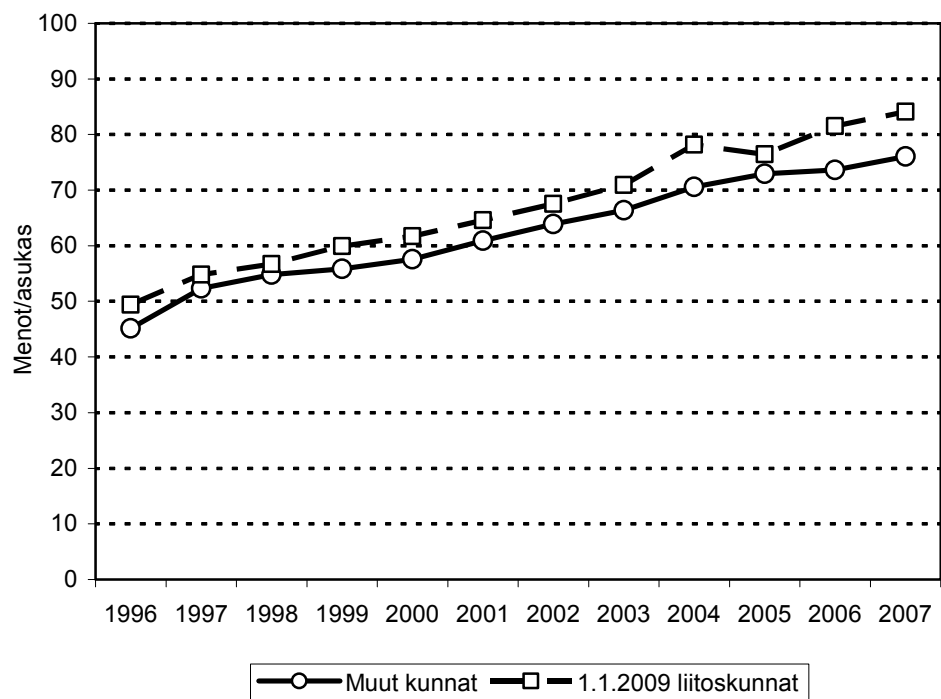

Lopuksi tarkastellaan muita kuin sosiaali-, terveys ja koulutuspalvelujen kustannuksia. Liitoskunnissa yleishallinnon kustannukset olivat vuosina 2000–2003 ja 2007 tilastollisesti merkitsevästi korkeammat ($p < 0,05$). Vuonna 2007 ero oli asukasta kohden 23 euroa. Tämä oli hieman edellisiä vuosia enemmän. Liitoskuntien hallinnon korkeat asukaskohtaiset kustannukset johtuvat lähinnä siitä, että liitoskunnissa on paljon asukasluvultaan pieniä kuntia. Liikenneväyläkustannukset olivat liitoskunnissa vuosina 2006 ja 2007 noin 8 euroa korkeammat. Ero oli näinä vuosina tilastollisesti merkitsevä (kuvio 18) ($p < 0,05$). Sen sijaan muissa palveluissa liitoskuntien menot olivat viimeisten vuosien aikana vajaat 10 euroa alhaisemmat. Ero oli tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,05$) vuosina 1996–2002 ja 2005. Palo- ja pelastustoimissa luokkien välillä ei ollut havaittavissa eroja (kuvio 20).

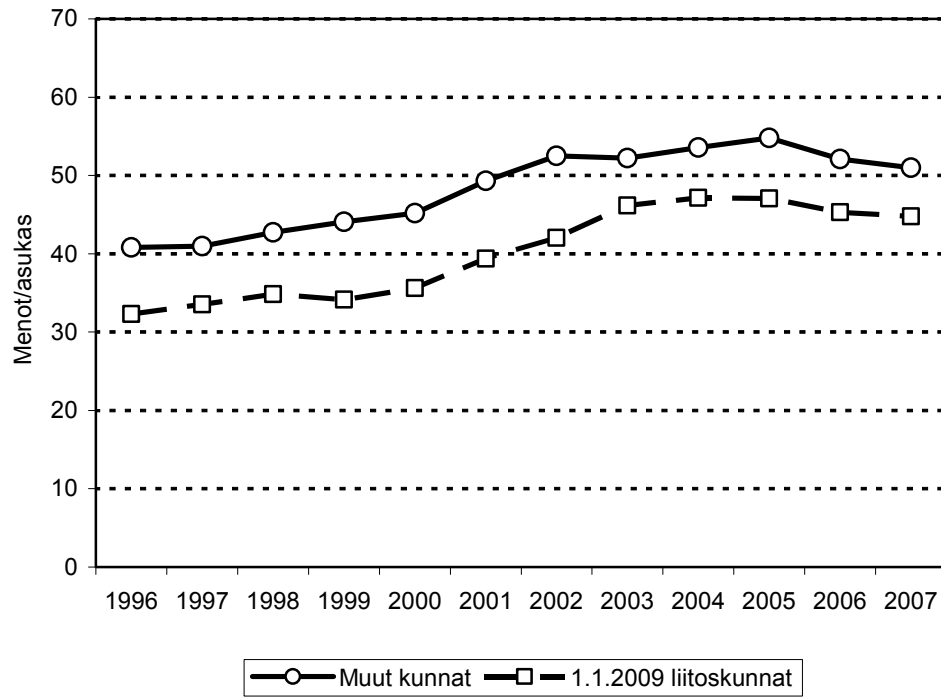
Kuvio 17. Yleishallinnon menot/asukas

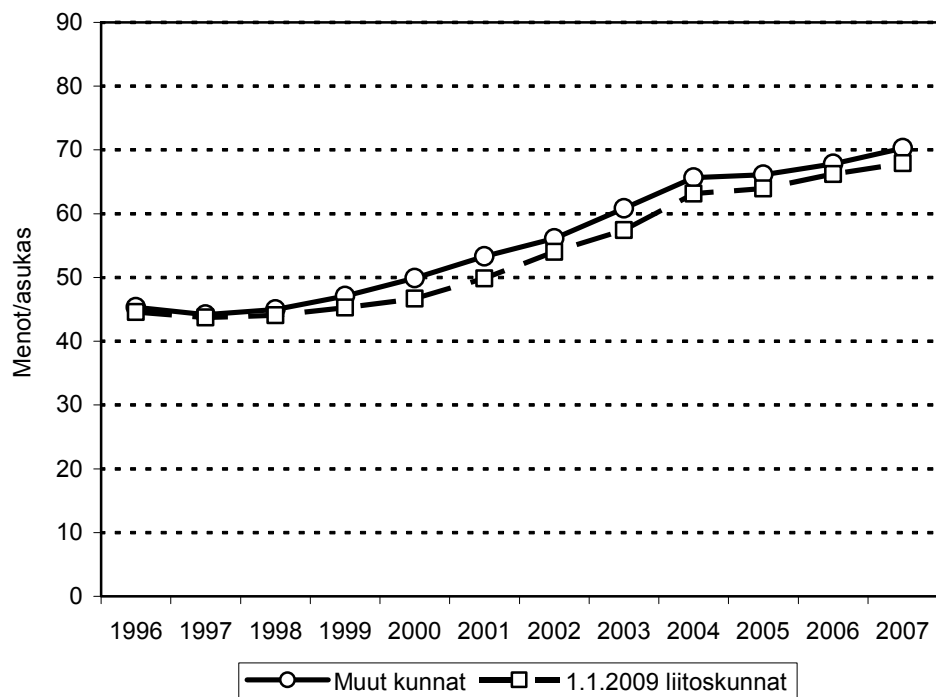
Kuvio 18. Liikenneväylät menot/asukas

Kuvio 19. Muut palvelut menot/asukas

Kuvio 20. Palo- ja pelastustoimen menot/asukas

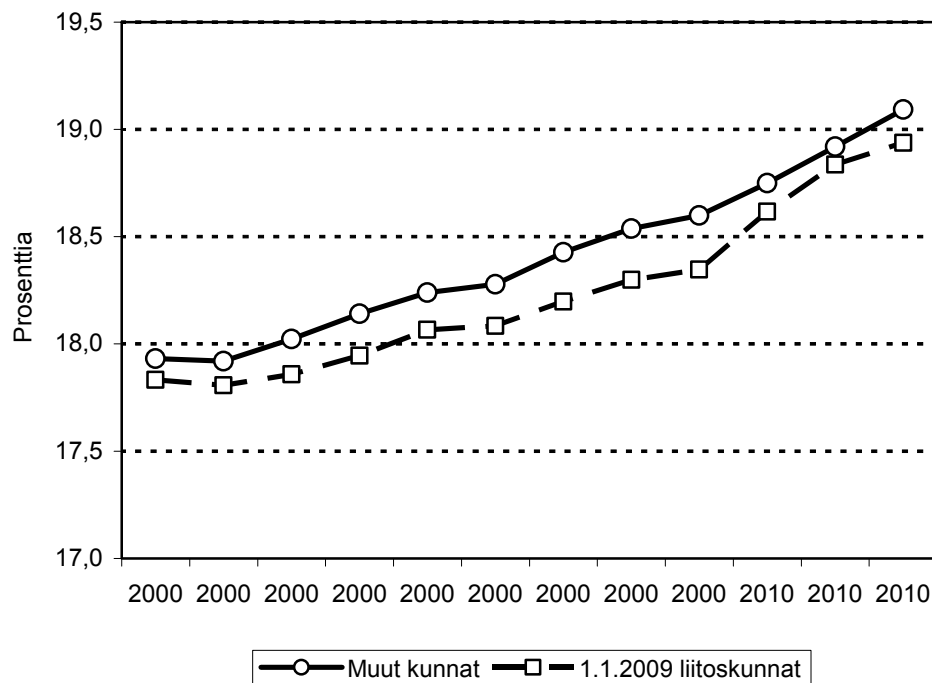

4 Kuntien taloudelliset tunnusluvut

Kuntien palvelut rahoitetaan pääosin kuntien verotulojen ja valtionosuuksien avulla. Tässä osiossa keskitytäänkin kuntien taloudellista tilaa kuvaaviin muuttujiin. Myös tässä tapauksessa käytetään nimellisiä kustannustietoja.

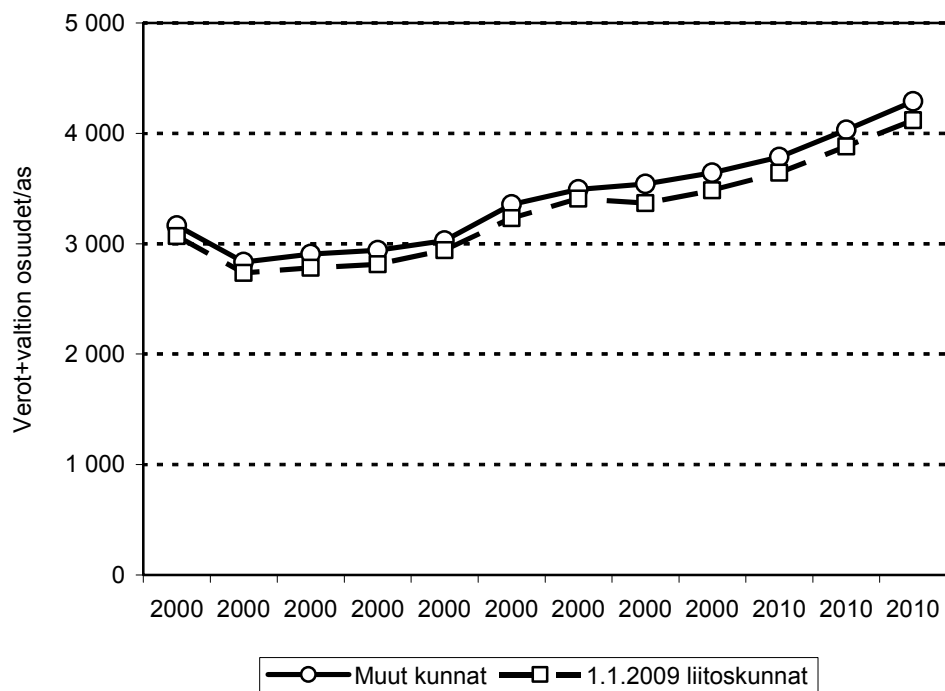
Kuviosta 21 nähdään, että liitoskuntien tuloveroprosentti oli hieman alhaisempi 1990-luvun lopusta 2000-luvun alkuun. Esimerkiksi vuonna 2004 se oli 0,25 prosenttiyksikköä. Ero oli tilastollisesti merkitsevä vuosina 1998–2004 ($p < 0,05$), mutta viimeisten vuosien aikana luokkien välinen ero on kaventunut.

Kuvio 21. Kuntien keskimääräinen tuloveroprosentti

Liitoskunnissa verotulojen ja valtionosuuksien kokonaissumma oli koko periodilla hieman alhaisempi. Ero oli tilastollisesti merkitsevä kaikkina vuosina ($p < 0,05$). Euromääräisesti kuntaryhmien välinen ero oli noin 170 euroa vuonna 2007. Viimeisen viiden vuoden aikana ero on pysynyt kohtuullisen vakaana.

Kuvio 22. Kuntien verotulot ja valtionosuudet/asukas

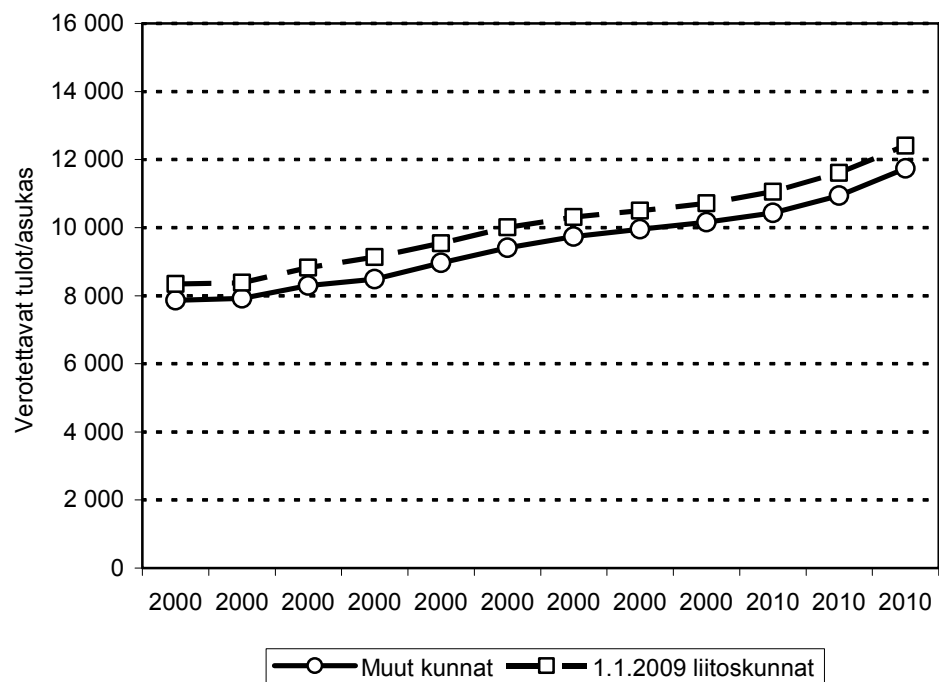

Liitoskuntien verotulot olivat vuosina 1996, 2000 sekä 2002–2007 tilastollisesti merkitsevästi korkeammat ($p < 0,05$). Viimeisten vuosien aikana ero on asukasta kohden ollut noin 100 euroa. Tämä siitäkin huolimatta, että liitoskunnissa veroprosentti on ollut alhaisempi. Liitoskuntien verotettavat tulot ovatkin olleet tilastollisesti merkitsevästi korkeammat koko periodin (kuvio 24). Liitoskunnissa verotettavat tulot ovat kasvaneet suunnilleen samaa vauhtia kuin muissa kunnissa.

Kuvio 23. Kuntien verotulot/asukas

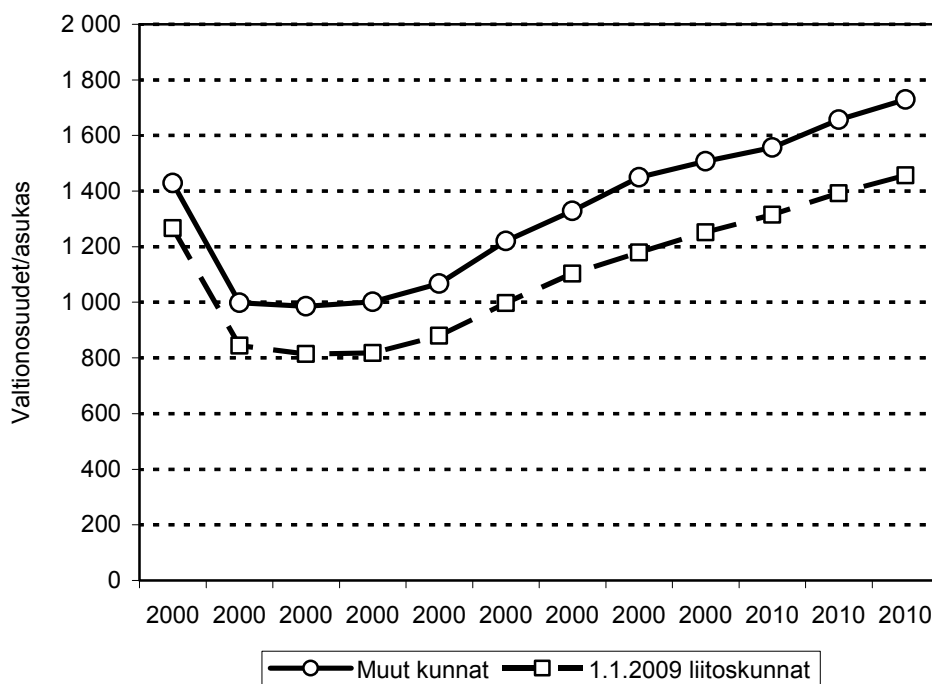

Kuvio 24. Kuntien verotettavat tulot/asukas

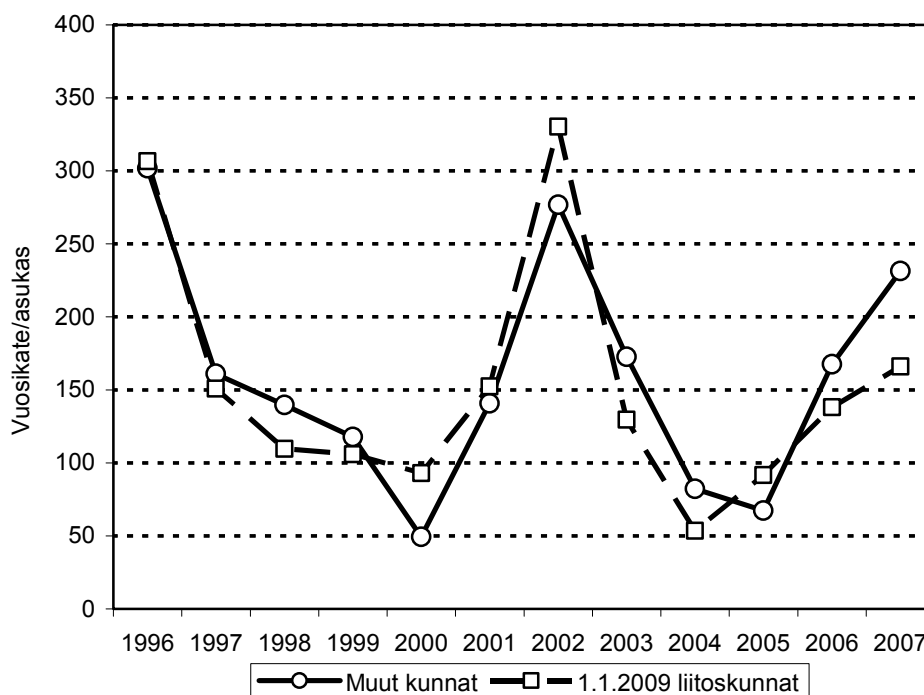
Valtionosuuksia liitoskunnat saivat koko periodin ajan selvästi vähemmän. Ero oli tilastollisesti merkitsevä 1996–2007 ($p<0,05$). Esimerkiksi vuonna 2007 liitoskunnat saivat asukas kohden 270 euroa vähemmän valtionosuuksia.

Kuvio 25. Käyttötalouden valtionosuudet/asukas tilinpäätöksen mukaan

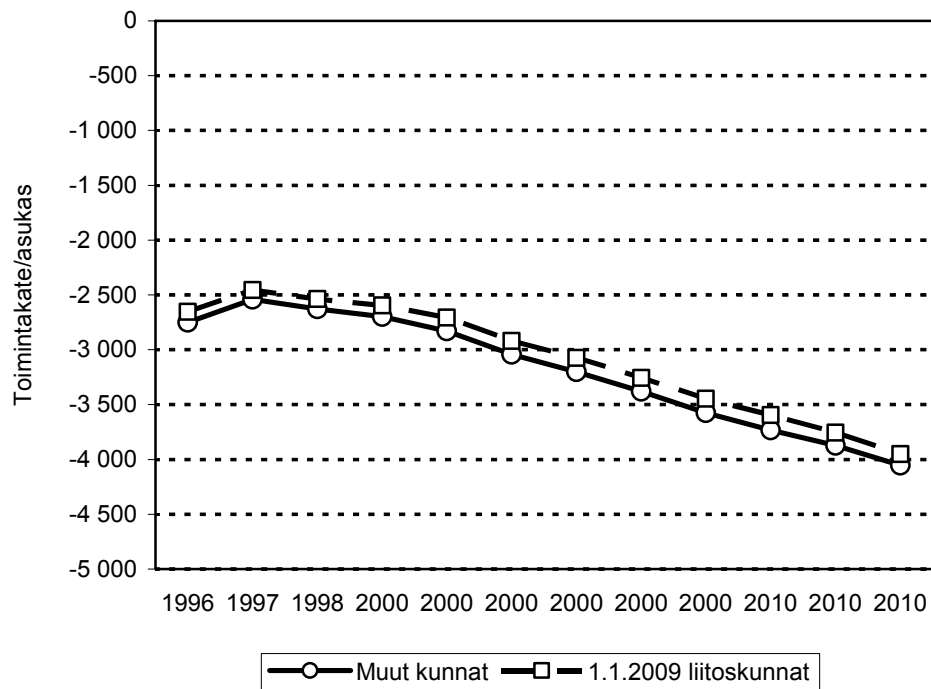
Kuviossa 24 nähdään, että kuntaryhmien vuosikatteen (Vuosikate = kunnan tulojen ja menojen erotus, joka jää käytettäväksi investointien rahoitukseen, sijoituksiin tai lainan lyhennyksiin) kehitys on ollut hyvin samansuuntaista. Vuosina 2003 ja 2007 muiden kuin liitoskuntien vuosikate oli tilastollisesti merkitsevästi korkeampi ($p<0,05$). Muina vuosina ei t-testien mukaan eroja ollut. Vuonna 2007 negatiivisen vuosikatteen kuntia oli liitoskunnista 19 prosenttia ja vastaavasti muissa kuin liitoskunnissa hieman vähemmän, 11 prosenttia.

Kuvio 26. Kuntien vuosikate euroa/asukas

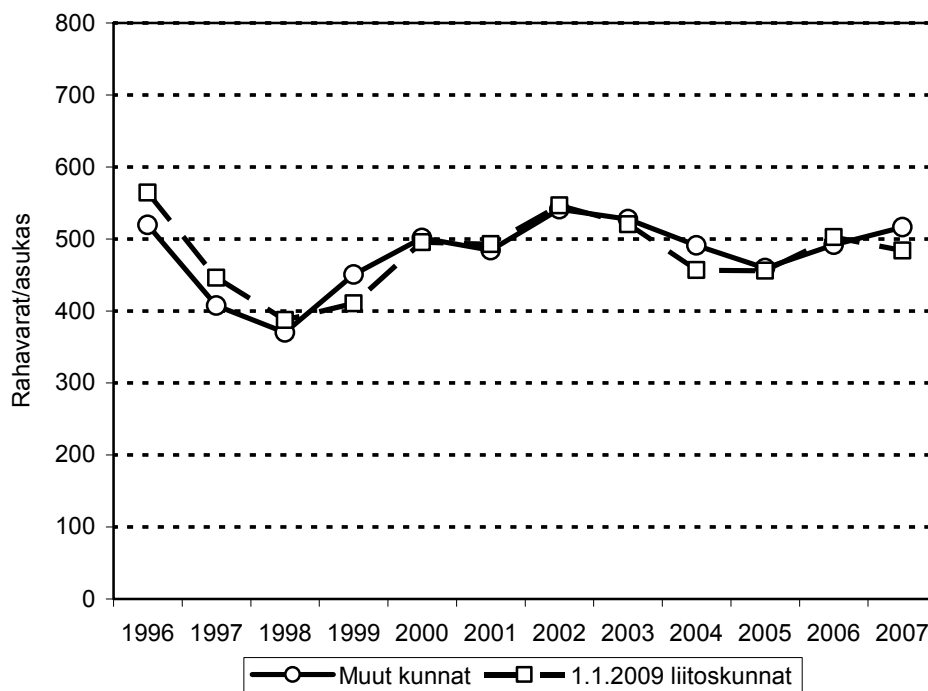
Liitoskunnilla toimintakate oli koko tarkastelujakson vähemmän negatiivinen (kuvio 27). Ero oli kaikkina vuosina tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,05$) ja viimeisen viiden vuoden aikana se on ollut reilut 100 euroa. Negatiivinen toimintakate kertoo, kuinka paljon kunnalle jää maksettavaa asukasta kohti kun kunnan toimintatuloista on vähennetty toimintamenot. Tämä vaje on katettava verotuloilla tai valtion avustuksilla.

Kuvio 27. Kuntien toimintakate euroa/asukas

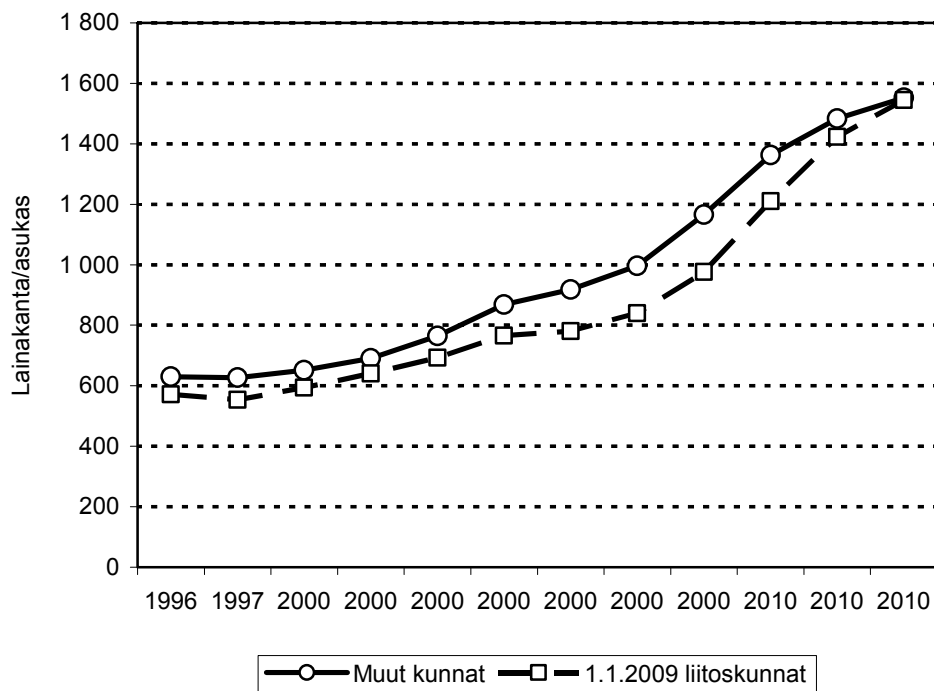
Kuntien asukaskohtaiset rahavarat eivät merkittävästi eronneet (kuvio 28). Myöskään kassan riittävydessä ei luokkien välillä ollut eroa, sillä molemmissa luokissa kassa riitti keskimäärin 31 päiväksi (ei raportoitu).

Kuvio 28. Kuntien rahavarat euroa/asukas

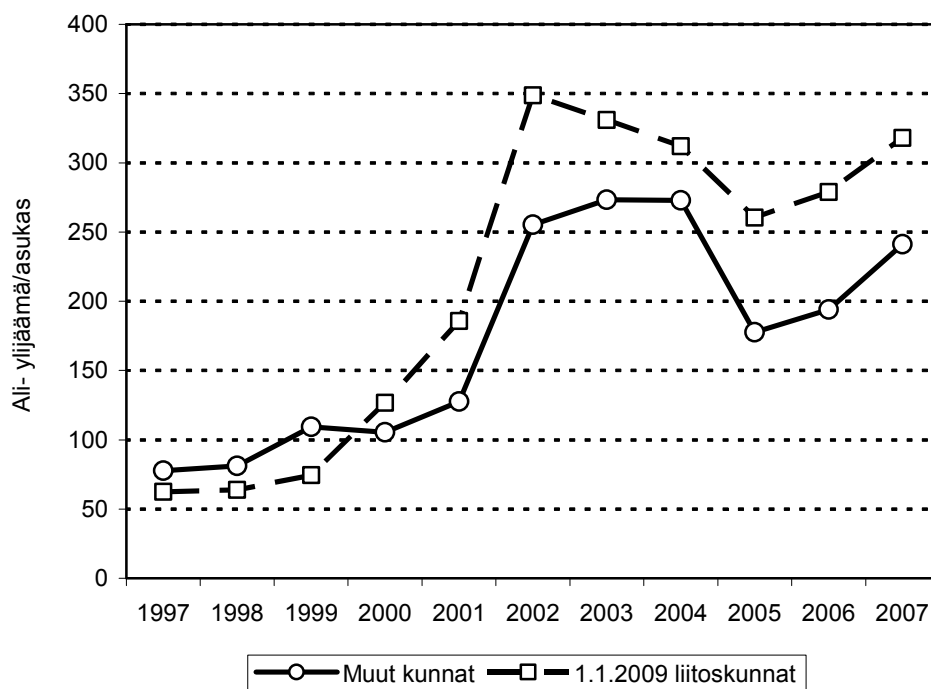

Myös kuntien lainakanta oli hyvin samanlainen ja viimeisenä tarkasteluvuonna se oli molemmilla kuntaryhmillä täsmälleen sama. T-testien mukaan ainoastaan vuonna 2004 muissa kuin liitoskunnissa lainakanta oli korkeampi (ero 190 euroa). Kuntien suhteellisessa velkaantumisessa eikä omavaraisuudessa ei löytynyt eroja vuosina 1996–2007 (ei raportoitu). Myöskään kuntien alitaikka ylijäämissä ei t-testin perusteella havaittu eroja (kuvio 30).

Kuvio 29. Kuntien lainakanta euroa/asukas

Kuvio 30. Kuntien ali- ylijäämä euroa/asukas

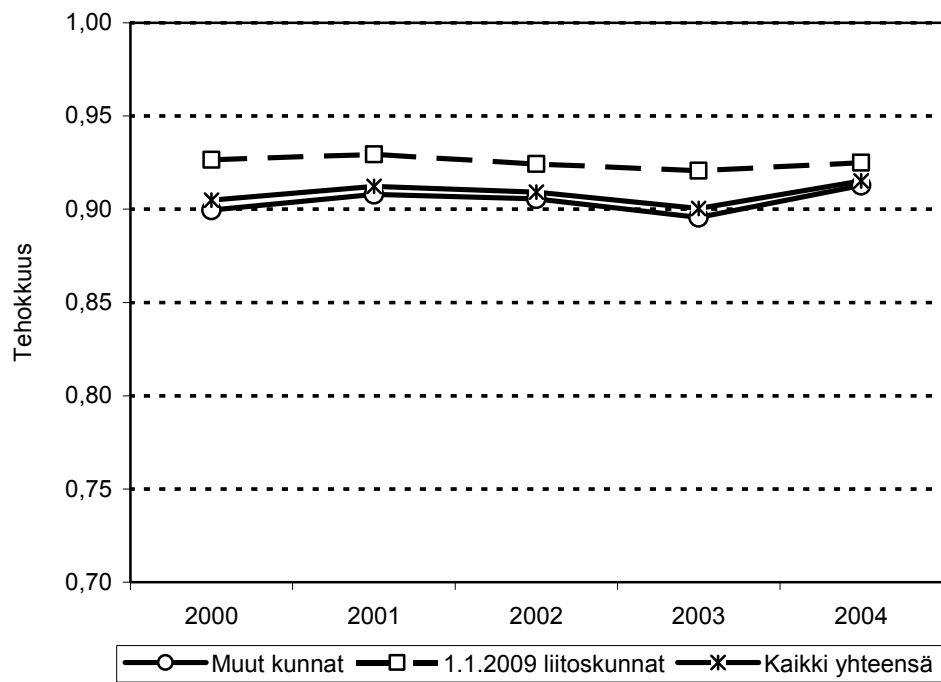

5 Kuntien tuottavuus

Lopuksi testattiin vielä kuntaryhmien välisiä tuottavuuseroja neljältä palvelusektorilta, joista löytyi aikaisemmin tutkittua tietoa: perusopetus, nuorten lukiokoulutus, perusterveydenhuolto ja lasten päivähoito. Tarkastelussa käytettiin pääasiassa kustannusfunktioista estimoituja kustannustehottomuuslukuja. Kyseiset luvut muutettiin tehokkuusluvuiksi ($1 - \text{tehottomuus} = \text{tehokkuus}$). Tehokkuusluvut kuvaavat jokaisen tarkasteluyksikön tuottavuuden tasoa maksimaaliseen tuottavuuden tasoon, joka tässä tapauksessa on 1 (tai vaihtoehtoisesti 100). Laskelmissa on kontrolloitu panos- ja tuotosmuuttujien lisäksi mm. kuntien välisiä olosuhdetekijöitä ja työntekijöiden palkkaeroja. Tuottavuuden tasosta on lisäksi trendivaikutukset poistettu, jonka vuoksi se pysyy lähes muuttumattomana vuodesta toiseen. Aiheesta enemmän julkaisuissa Aaltonen ym. (2009), Aaltonen ym. (2006), Aaltonen & Kangasharju (2006), Kirjavainen (2007).

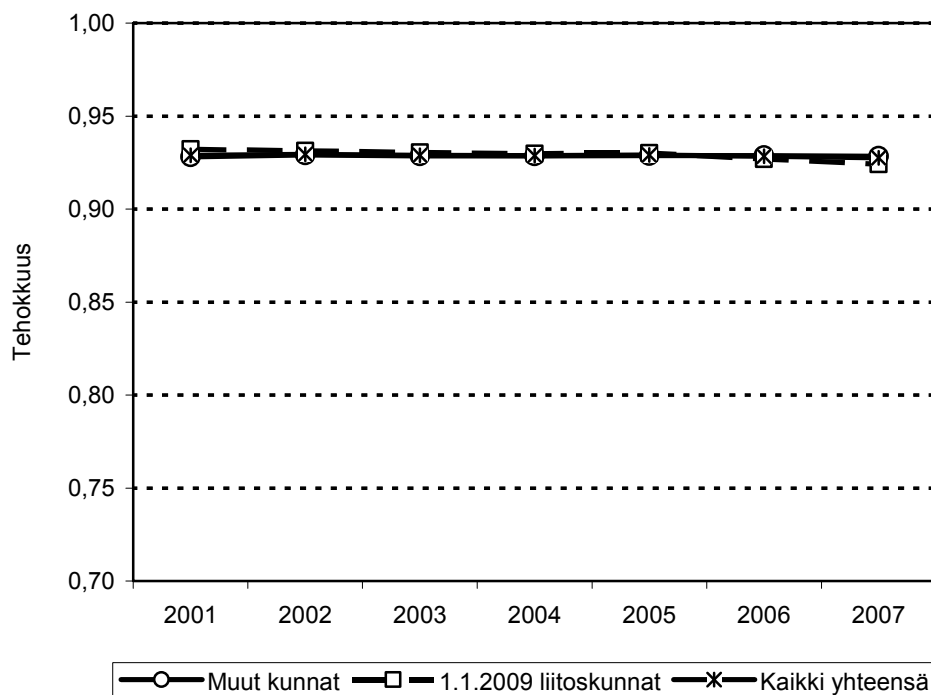
Kuviosta 31 nähdään peruskoulujen tuottavuuden taso vuosina 2000–2004. Tässä tarkastelussa ovat mukana vain ne kunnat, jotka tarjoavat sekä ala- että yläasteen opetusta. Tämä tehtiin sen vuoksi, että pelkästään ala-asteen koulutusta järjestävien kuntien palvelu- ja kustannusrakenne eroavat muista kunnista. Kuviosta huomataan, että liitoskuntien tuottavuuden taso oli tarkasteluvuosina 2000–2004 muita kuntia korkeampi. Ero oli tilastollisesti merkitsevä vuosina 2000–2003. Tulos oli yllätys, sillä luokkien välillä ei havaittu kustannuseroja.

Kuvio 31. Peruskoulujen tehokkuus (tuottavuuden taso)

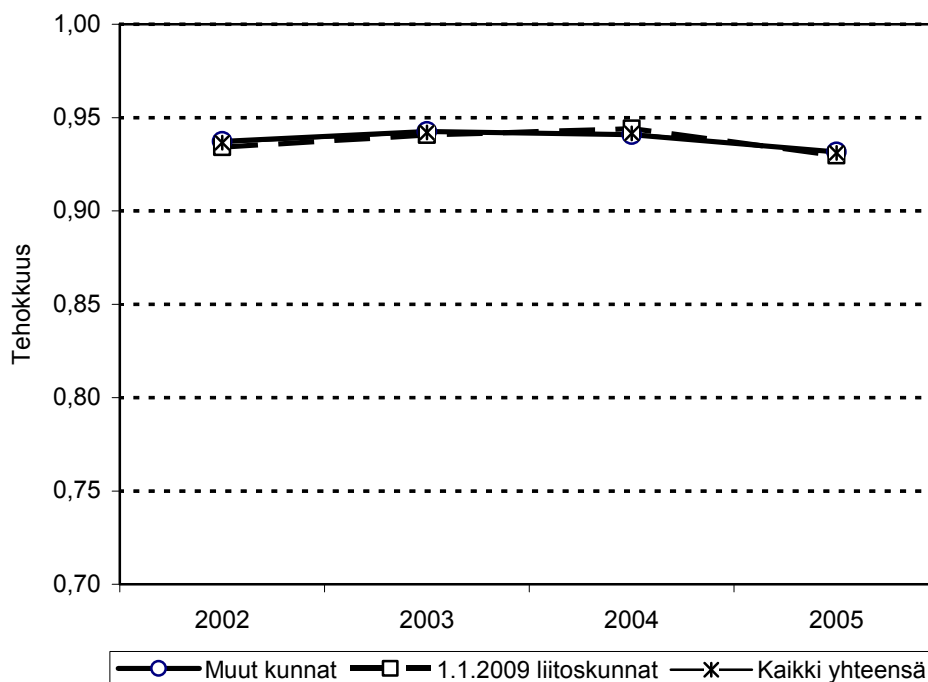
Perusterveydenhuollossa luokkien välillä ei ollut havaittavissa tuottavuuseroja (kuvio 32) vuosina 2001–2007. Tämä tarkoittaa sitä, että aikaisemmin havaitut luokkien erot perusterveydenhuollon menoissa selittyvät tuotettujen palveluiden määrillä, potilaiden ikärakenteella ja muilla olosuhdetekijöillä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että liitoskunnissa tuotetaan suhteellisesti vähemmän perusterveydenhuollon palveluita kuin muissa kunnissa.

Kuvio 32. Terveyskeskusten tehokkuus (tuottavuuden taso)

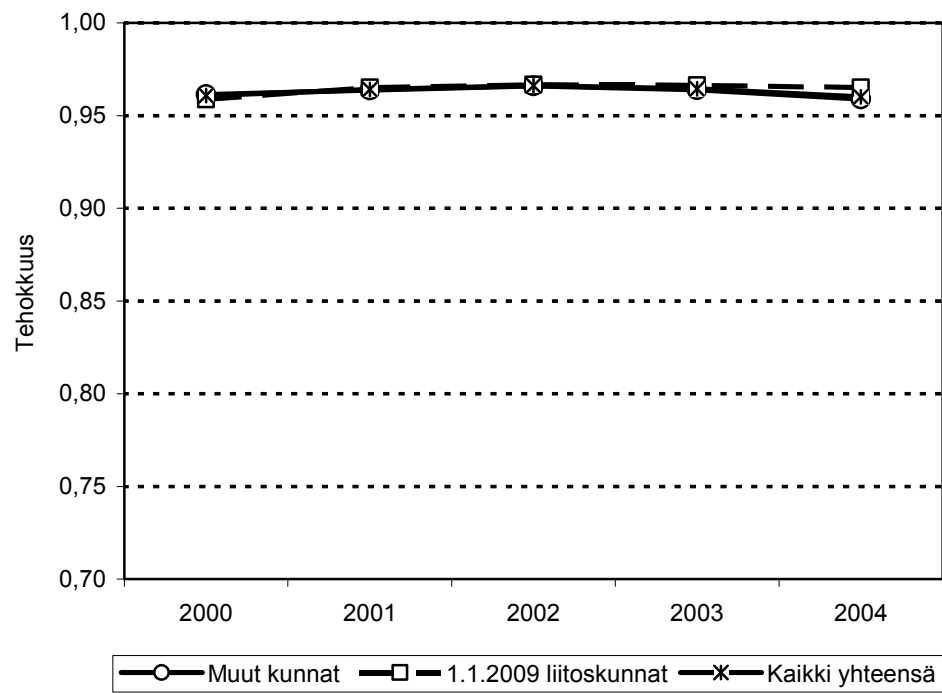
Lasten päivähoidossa edellä havaitut kustannuserot selittyivät palvelurakenteessa ja olosuhdetekijöissä olevilla eroilla (mm. ikärakenteella ja osa-aikaisen päivähoidon osuudella), jotka tilastollisessa mallissa kontrolloitiin. Lasten päivähoidossa ei siis tämän vuoksi havaittu ryhmien välillä tuottavuuseroja vuosina 2002–2005.

Kuvio 33. Lasten päivähoidon tehokkuus (tuottavuuden taso)

Myös nuorten lukiokoulutuksessa havaitut menoerot supistuivat, kun oppilasra-kenteelliset tekijät, olosuhdetekijät ja oppilaiden koulumenestys huomioitiin. Vii-meisenä tarkasteluvuonna liitoskuntien tuottavuuden taso oli hieman korkeampi, mutta ero muihin kuntiin ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä.

Kuvio 34. Nuorten lukiokoulutuksen tehokkuus (tuottavuuden taso)

Lähteet:

- Aaltonen, J. (2006): Perusterveydenhuollon menoeroja selittävät tekijät ja terveyskeskusten kustannustehottomuus. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-keskustelualoitteita 403.
- Aaltonen, J. (2009): Terveyskeskusten tuottavuus- ja tehokkuuseroja selittävät tekijät. Teoksessa Aaltonen, J. – Järviö M-L. – Luoma K. (toim.). Terveyskeskusten tehokkuutta ja tuottavuutta selittävät tekijät. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-julkaisuja 49.
- Aaltonen, J. – Kirjavainen, T. – Moisio, A. (2006): Efficiency and Productivity in Finnish Comprehensive Schooling 1998–2004. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-tutkimuksia 127. Helsinki.
- Bergström, P. – Dahlberg, M. – Johansson, E. (1998): Municipal Labour Demand. Sweden 1988–1995. Working paper 1998:24, Department of Economics, Uppsala University.
- Borge, L.-E. ja Rattsø, J. (1993): Dynamic responses to Changing Demand: a Model of the Reallocation Process in Small and Large Municipalities in Norway. Applied Economics, Vol 25, Number 5, 589–598.
- Holtz-Eakin, D. – Rosen, H. (1991): Municipal Labor Demand in the Presence of Uncertainty: An Econometric Approach. Journal of Labor Economics. Vol 9, Number 3, 276–293.
- Kangasharju, A. – Aaltonen, J. (2006): Kunnallisen päivähoiton yksikkökustannukset: Miksi kunnat ovat niin erilaisia? Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-tutkimuksia 119. Helsinki.
- Kangasharju, A. (2008a): Tuottavuus osana tuloksellisuutta. Kuntaliitto.
- Kangasharju, A. (2008b): Tuottavuus osana tuloksellisuutta. Teoksessa Seija Ilmakunnas (toim.) Hyvinvointipalveluja entistä tehokkaammin: Uudistusten mahdollisuuksia ja keinoja. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-julkaisuja 48. Helsinki.
- Kirjavainen, T. (2007): Nuorten lukiokoulutuksen tehokkuus 2000–2004. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-tutkimuksia 131. Helsinki.
- Linna, M. (2008): Optimaalinen yksikkökooko, erikoistuminen ja käytännön organisointimallit: Teoksessa Seija Ilmakunnas (toim.) Hyvinvointipalveluja entistä tehokkaammin: Uudistusten mahdollisuuksia ja keinoja. VATT-julkaisuja 48. Helsinki.
- Loikkanen, H. – Susiluoto, I. (2005): Paljonko verorahoilla saa? Kuntien peruspalvelutarjonnan kustannustehokkuuden erot ja niitä selittävät tekijät vuosina 1994–2002. Kunnallisan alan kehittämissäätiö. Vammala.

- Luoma, K. – Moisio, M. – Aaltonen, J. (2007): Secessions of Municipal Health Centre Federations: Expenditure and Productivity Effects. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-keskustelualoitteita 425.
- Moisio, A. – Uusitalo, R. (2003): Kuntien yhdistymisten vaikutukset kuntien menoihin. Sisäasiainministeriön kuntaosaston julkaisuja nro 4/2003.
- Valtioneuvoston kanslia (2009): Ikääntymisraportti: Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009.

VALTION TALOUDELLINEN TUTKIMUSKESKUS
STATENS EKONOMISKA FORSKNINGSCENTRAL
GOVERNMENT INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Government Institute for Economic Research
P.O.Box 1279
FI-00101 Helsinki
Finland

ISBN 978-951-561-847-4
ISSN 1798-0321